

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫ
АКАДЕМИК А. А. АЛТМЫШБАЕВ атындагы ФИЛОСОФИЯ
ИНСТИТУТУ
“КЫРГЫЗСТАН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ”
ОКУУ-ИЛИМИЙ-ӨНДҮРҮШТҮК КОМПЛЕКСИ**

Д 22.23.676 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

*Кол жазма укугунда
УДК 316:334:316:752*

ЖУНУШОВА САЙКАЛ ОРОЗОВНА

**КЫРГЫЗСТАН ЖАШТАРЫНЫН СОЦИАЛДЫК
ИДЕНТТҮҮЛҮГҮ:
АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ**

22.00.04. – социалдык түзүлүш,
социалдык институттар жана процесстер

Социология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

БИШКЕК – 2025

Диссертациялык иш Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин социология жана социалдык иштер кафедрасында аткарылды.

Илимий кеңешчи:

Мадалиев Мухтарбек Мисирович, саясий илимдеринин доктору, “Кыргызстан Эл аралык Университети” окуу-илимий өндүрүштүк комплексинин мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча проректору

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш 20__ жылдын _____ саат ____ 00дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А. А. Алтмышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институту менен “Кыргызстан Эл аралык университети” окуу илимий-өндүрүштүк комплексине караштуу социология илимдери боюнча докторлук, кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 22.23.676 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек ш., Чүй проспекти, 265-а. Диссертациянын коргоосунун zoom-webinarдан онлайн трансляциялоонун идентификациялык коду.....

Диссертация менен КР УИАнын Борбордук илимий китепканасынан (720071, Бишкек ш., Чүй проспекти, 265-а), Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасынан (720033, Бишкек ш., Фрунзе көчөсү, 547) жана КРнын Президентине караштуу УАКтын (<https://vak.kg/>), <https://vc.vak.kg/b/092-awn-tnx-ylr> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 20__-жылдын _____ таркатылган.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, социология илимдеринин кандидаты, доцент

Т.С. Шаршембиева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Кандай гана коом болбосун, ар кандай социалдык топтордун өзгөчөлүгү, көбүнесе, ошол коомдо социалдык-экономикалык кризистер күч алганда атайын илимий иликтөөлөргө муктаж болуп келген. Азыркы кыргыз коомунун базар экономикасына өтүүсү өзгөчө шартта башкача айтканда маалыматтык доордун күч алуусу, ааламдашуунун дүйнөнү курчоосу, коомдук процесстердин тез өзгөрүүсүнө туш келди, бул процесстер жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышына өзгөчө таасирин тийгизүүдө. Бул кубулуштар коомдун бардык социалдык институттарына өзгөчө таасирлерин тийгизүүдө. Базар экономикасынын шарттарына туура келүүчү баалуулуктар, негизинен, алардын, салттык коомдо калыптануусу өзгөчөлүктөр, карама-каршылыктар, ар кандай ички, тышкы факторлордун негизинде жүрүүдө.

Жаштар социалдык-демографиялык өзгөчө топ катары көп учурларда моралдык, этникалык, диний, кесиптик, граждандык, экономикалык жана башка иденттүүлүктөрдө өзүлөрүн таба албай, коомго тезирээк позитивдүү социалдаша албай (сүнгүп кире албай), ар кандай деңгээлдеги кыйынчылыктарды жеке жашоосунда башынан өткөрүп келет. Ошондуктан, биздин оюбузча, жаштардын ар кандай тобу өзүнүн социалдык иденттүүлүгүн толук түрдө өздөштүрө албай турган учурда алар эртеңки жашоосуна кооптонуу, алсыздык, коркунуч менен карайт. Ал эми алсыздык, кооптонуу, коркунуч адамдын жүрүм-турумунда агрессияны пайда кылат. Бир жагынан алганда, коомго аралаша албаган, өз доорундагы жашоо-турмушка жуурулушуп кетпеген, өзүнүн ордун кайсы бир социалдык топтордо таба албаган жаш адам негативдүү жүрүм-турум менен жашайт. Андай учурда жаштар терс кадамдарга кабылышы толук мүмкүн. Мындай жүрүм-турумду психологдордун аныктамасынын негизинде жаш адамдын өзүн-өзү коргонуусунун бир формасы катары кабылдоого болот дагы, коомдо негативдүү консолидация, аралашуу механизминин мисалы катары көрсөтүлөт.

Ошондуктан жаштардын өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары социалдык иденттүүлүгүн, калыптануу процессиндеги механизмдерин жана факторлорун изилдөө бүгүнкү күндө жаш адамдын инсандыгын иликтөөдөгү көйгөйлөрдүн бири болуп саналат. Бүгүнкү күндө дүйнө, бир жагынан, илимий-техникалык, технологиялык, маалыматтык жетишкендиктер менен мүнөздөлсө, экинчи жагынан, иденттүүлүктүн салттуу формалары бузулуп, салттык баалуулуктардын алкагында калыптанган адамдын өзүн-өзү таануусунун субъективдүү сезимдери өзгөрүүдө. Бул жаш муундун турмуштук стратегияларынын калыптануу процессинде өзгөчө байкалууда.

Социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында жаштардын социалдык иденттүүлүгү татаалдыгы жана карама-каршылыгы менен айырмаланат. Ушуга байланыштуу, заманбап шарттарда жаш адамдын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында ой жүгүртүүнүн, турмушка көз караштардын, жүрүм-турум стилдеринин өзгөчөлүгүн изилдөө азыркы

күндүн реалдуулугу менен тыгыз байланышкан. Учурдагы жаштардын социалдык иденттүүлүгү - бул социалдык, топтук идеалдарын жана жашоо стандарттарын кабыл алган жаш адамдын ички абалын чагылдырган көп факторлуу түзүлүшкө ээ, анан дагы социалдашуу процессине көмөктөшүүчү татаал инсандык түзүлүш деп түшүнсө болот. Демек, бул көйгөйдүн актуалдуулугу азыркы учурда жаш адамдын жашоосунун бардык тармактары үчүн маанилүү, татаал карама-каршылыктуу трансформациялык процесстер жүрүп жаткан Кыргызстанда түзүлгөн социалдык-маданий реалдуулук менен байланыштуу.

Социалдык иденттүүлүктүн калыптануу процессинде конкреттүү жаш адамдын жана бүтүндөй жаш муундун турмуштук келечегин андан ары аныктоого жаштардын коомдук аң-сезиминин жетилгендик деңгээли өзгөчө таасир этет. Бүгүнкү күндө Кыргызстандын жаштарынын басымдуу бөлүгүнүн социалдык өзгөчөлүгүн ачып берген жаш адамдын жалпыланган, базар мамилелерине багытталган социалдык портрети теориялык жактан иштелип, толук сүрөттөлө элек.

Калыптанып калган салттуу маданий баалуулуктардын чектери жок кылынууда. Анын натыйжасында инсандыктын туруктуу кризиси жаш адамдын өзүнчө инсандык аң-сезиминин деңгээлинде эле эмес, жалпы жаңы муундун арасында да байкалат. Мынай процесстер жаш муундун өзүн жана коомдогу ордун аныктоого таасирин тийгизүүдө. Бүгүнкү күндө Кыргызстандын жаштары кылмыштуулуктун деңгээлине, баңгиликтин жайылышына жана айлана-чөйрөнүн булганышына, мүмкүн болуучу экологиялык кырсыкка, ар кандай топтордун өлкөнүн экономикалык саясатына тийгизген таасирине көп тычсызданышат. Жаштардын көпчүлүк катмарлары жаңы, позитивдүү инновациялык баалуулуктарга аралашып, өзүлөрүнүн жүрүм-турумун айкындоодо, бирок ошол эле учурда кээ бир либералдык, демократиялык баалуулуктардын салттык коомго туура келбеген шарттарында жаштардын маргиналдашуусуна, коомдо, жеке жашоосунда өзүн табууга тоскоол болууда. Ушул көрүнүштөрдүн туундусу, өзөгү Кыргызстандагы жаштардын социалдык-демографиялык, өзгөчө топ катары социалдык иденттүүлүгүнүн калыптаныш процесстериндеги көйгөйлөрдү илимий-социологиялык жактан анализдөө зарылдыгын далилдеди.

Ошондуктан, заманбап кыргыз коомундагы социалдык-экономикалык кризис, руханий коопсуздук, улутту сактап калуу, улуттун андан ары калыптануусунда, ааламдашуунун күч алып турган мезгилинде жаштардын социалдашуу процессинде төмөндөгүдөй көйгөйлөр пайда болот: Мен киммин? Коомго кандай пайда алып келе алам? Мен өзүмдү коомдогу кайсы топтун мүчөсүмүн деп кабылдайм, түшүнөм? Ошол өзүм тандаган топко туура келемби? Өзүмдү бир топтун активдүү мүчөсү катары алып жүрө аламбы? Коомдо андан ары өнүгө аламбы? – деген суроолор түйшөлтөт.

Демек, бүгүнкү Кыргыз коомунда жаштарды өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары социалдык иденттүүлүгүн, калыптаныш процессин социология илимдеринин негизинде ар тараптуу, системалуу илимий анализдөө күндүн талабы.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык ишти аткаруу процессинде: 1) автор “Кыргызстандагы жаштар кыймылы: элитаны калыптануу процесси” аттуу темадагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин илимий-изилдөө долбоорун ишке ашырууда илимий жетекчилик кылды (2014-ж.); 2) “Кыргызстандын жаштарынын социалдык иденттүүлүгү: көйгөйлөрү, карама-каршылыктары жана келечеги” аттуу темадагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин илимий-изилдөө долбоорун ишке ашырууда жетекчилик кылды (2015-ж.); 3) “Кыргызстан жаштарынын иденттүүлүгүн калыптандыруу процессиндеги диний факторлордун ролу” аттуу темадагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин илимий-изилдөө долбоорун ишке ашырууда жетекчилик кылды (2016-ж.); 4) “Борбордук Азиядагы ислам факторунун таасири жана коомдогу коопсуздугун камсыз кылууда элитанын ролу” аттуу темадагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин илимий-изилдөө долбоорун ишке ашырууда жетекчилик кылды (2017-ж.); 5) “Ааламдашуу шартында Борбордук Азиянын коопсуздугун камсыз кылууда саясий элитанын ролу” аттуу темадагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин илимий-изилдөө долбоорун ишке ашырууда, аткаруучусу, катышуучусу болду (2019-ж.).

Илимий-изилдөө иштеринин натыйжалары, илимий-практикалык тыянактар, ошондой эле коргоого коюлган жоболор Кыргыз Республикасында улуттук өнүктүрүүнүн жаңы программаларын, стратегияларын, концепцияларын жана башка документтерин иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн. Мындан кийинки изилдөөлөр 2021-2026-жылдары “Кыргыз жараны” жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүү концепциясын жана “2021-2025-жылдары Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасын” ишке ашыруу, мониторинг жүргүзүү менен тыгыз байланышта ишке ашат; ошондой эле 2020-2030-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын жаштар саясатынын концепциясы менен тыгыз байланышта изилдөө жүргүзүлөт.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты. Диссертациялык иштин негизги **максаты** – коомдогу социомаданий өзгөрүүлөрдү илимий изилдөөнүн негизинде жаштардын рационалдуу, максатка ылайыктуу социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруу боюнча социологиялык моделди иштеп чыгуу.

Диссертациялык иштин **максатына** ылайык төмөндөгү **милдеттер коюлуп** аткарылды:

1. Социалдык иденттүүлүк, идентификация, социалдашуу концепттеринин теориялык-тарыхый жана концептуалдык негиздерине илимий сереп жүргүзүү;
2. Жаштардын көйгөйлөрүн изилдөөгө арналган социологиялык жана социалдык-философиялык теориялар, концепциялар жөнүндө илимий изилдөө;

3. Социалдык иденттүүлүк теориясынын контекстинде жаштарды өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары аныктоо;
4. Азыркы жаштардын үй-бүлөлүк иденттүүлүгүнүн калыптанышын теориялык-методологиялык жактан негиздөө жана үй-бүлө мамилелеринин салттуу жана инновациялык негиздерине институционалдык деңгээлде иликтөө жүргүзүү;
5. Жаштардын социалдашуу жана социалдык иденттүүлүгүнүн калыптаныш процессинде билим берүү институтунун таасиринин өзгөчөлүктөрүн ачып берүү;
6. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруу процессинде массалык маалымат каражаттарынын жана санариптик технологиялардын тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрүн анализдөө;
7. Диндин функцияларын жана белгилерин социалдык-баалуулук системасы катары кароо жана заманбап шартта жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында анын таасирин мүнөздөө, анализдөө;
8. Жаштардын жашоо-турмушунда экономикалык, миграциялык потенциалды аныктоо жана миграциянын призмасы аркылуу улуттук коопсуздук көйгөйлөрүн миграциологиянын призмасы менен кароо;
9. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун коопсуздугуна глобалдык демократиянын таасиринин чектерин тактоо;
10. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун фактору катары жаштар кыймылынын маңызын ачуу;
11. Жаштарды коомдук турмушка калыптандыруунун жана тартуунун мыйзамдык-укуктук негиздерине социологиялык талдоо жүргүзүү;
12. Кыргызстандын жаштарынын саясий, укуктук иденттүүлүгүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрүн изилдөө;
13. Жаштардын социалдык активдүүлүгүнүн негизи жана жаштарды коомдун социалдык-экономикалык багытына тартуунун өзгөчө фактору катары Кыргызстандын жаштарынын бакубаттуулугунун жана өнүгүүсүнүн индексин изилдөө.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы. Кыргызстанда социология илиминин алкагында бүгүнкү күнгө чейин жаштардын өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары социалдык иденттүүлүгүнүн калыптануу процесси боюнча комплекстүү изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес. Коомдук өнүгүүнүн институционалдык өзгөрүүлөрү, коопсуздук жана ааламдашуунун жаштарга тийгизген таасири, көйгөйлөрү айрым эпизоддор менен каралган. Диссертациялык эмгектеги илимий жаңылыктардын элементтери жана изилдөөнүн негизги жыйынтыктары коюлган милдеттерди чечмелөө менен аныкталат жана төмөнкү жоболордо камтылат:

1. Социалдык иденттүүлүк, идентификация, идентификациялык стратегия, социалдашуу концептерине байланышкан илимий адабияттарга сереп жүргүзүлдү жана анын негизинде автордук социалдык иденттүүлүк аныктамасы берилди;
2. Жаштарга арналган социологиялык теориялар жана концепциялар илимий талданды;

3. Азыркы кыргыз коомундагы стратификацияда жаш муундун орду аныкталып, жаштардын социалдык-демографиялык топ катары өзгөчөлүктөрү аныкталды;
4. Азыркы жаштардын үй-бүлөлүк иденттүүлүгүнүн критерийлери жана мүнөздөмөлөрү, теориялык-методологиялык негизде изилденди, кыргызстандык үй-бүлө институт мейкиндигиндеги салттуу жана инновациялык өз ара мамилелеринин мүнөзү талданды;
5. Билим берүү системасынын, өзгөчө, коомдук институт катары жаштардын социалдашуу процессине жана социалдык иденттүүлүгүнө тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрү аныкталды жана азыркы шарттарда билим берүүнүн сапатын жакшыртуу жөнгө салуучу механизм катары аныкталды;
6. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын жана санариптик технологиялардын жаштарга тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрү изилденди. ЖМКлар жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун факторлорунун бири катары каралат. Ал эми жаштардын баалуулук багыттарына ЖМКлардын таасир этүүсүнүн натыйжалуулугу алардын жаш курактык өзгөчөлүгүнө, ошондой эле ЖМКлардын түрлөрүнө жараша болору көрсөтүлдү;
7. Теоретикалык жана статистикалык маалыматтардын негизинде диний иденттүүлүктүн салыштырмалуу автономдуулук феномени аныкталды, жаш адамдын ишмердүүлүгүнүн жана аракеттеринин айрым түрлөрүнүн динчилдик моралдык, адеп-ахлактык жагдайлардан көз карандысыздыгы далилденди;
8. Жаштардын жашоо-турмушунунда миграциялык потенциал аныкталды жана миграциянын призмасы аркылуу миграция менен улуттук, экономикалык коопсуздуктун корреляциялык көйгөйлөрү каралды;
9. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун коопсуздугуна глобалдык демократиянын таасиринин чектери каралды. Азыркы Кыргызстандагы жаштар кыймылынын кризисинин, саясий, укуктук иденттүүлүктүн деформациясынын жана коомдун социалдык жана саясий түзүлүшүндөгү мурдагы ордун жоготуунун терең себептери аныкталды;
10. Заманбап социомаданий шарттарда жаштар кыймылы жаштардын турмуштук жашоо-шартын турукташтыруунун, жаштардын ар кандай категорияларынын социалдык өнүгүүсүнүн жана коомдогу социалдык-саясий мамилелерди кайра чыңдоонун маанилүү фактору болуп кала берери тастыкталды;
11. Жаштарды өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары коомдук турмушка тартуунун мыйзамдык-укуктук негиздери талданды;
12. Коомдогу туруктуулукту камсыздандыруунун фактору катары жаштардын саясий, укуктук иденттүүлүгүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү далилденди;

13. Кыргызстандын жаштарынын бакубаттуулук жана өнүгүү индекси жаштардын социалдык активдүүлүгүнүн негизи катары каралып, бул процессте мамлекеттик саясаттын ролу аныкталды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү.

Изилдөө иши, негизинен, азыркы учурдагы кыйла актуалдуу көйгөйгө кайрылуу менен, Кыргызстан жаштарынын социалдык иденттүүлүгүн позитивдүү калыптандыруунун жолдорун негиздөө менен шартталган. Изилдөөнүн натыйжаларын жаштардын нааразычылык жүрүм-турумунун ар кандай формаларында коштолгон иденттүүлүктүн диффузиясынын өнүгүшүн алдын алуу жана алардын чоңдор дүйнөсүнө кирүү процессин оптималдаштыруу максатында социалдык колдоо боюнча программаларды жана долбоорлорду иштеп чыгуу үчүн колдонууга толук мүмкүн. Ошондой эле изилдөөнүн жыйынтыктарын “Жаштар социологиясы”, “Үй-бүлө социологиясы”, “Экономикалык социология”, “Инсан социологиясы”, “Билим берүү жана илим социологиясы”, “Өспүрүмдөр социологиясы”, “Дин социологиясы”, “Миграция социологиясы”, “Саясий социология”, “Жаштар арасында социалдык иштерди уюштуруу” өндүү атайын окуу сабактарында, дарстарды, практикалык сабактарды даярдоодо, жогорку окуу жайдын окутуучуларын кайрадан даярдоо курстарында материал катары колдонууга болот. Жогоруда белгиленген атайын курстарды жогорку окуу жайларында, атайын орто окуу жайларында окутууда изилдөөнүн жыйынтыктарын окуу-методикалык курал катары иштеп чыгуу жана колдонуу мүмкүнчүлүгү да бар.

Изилдөөнүн жыйынтыгынын экономикалык мааниси. Иштелип чыккан илимий-методикалык жана практикалык сунуштар мамлекеттик жаштар саясатын ишке ашырууда жана жаштарга арналган тармактык программаларды, долбоорлорду иштеп чыгуу үчүн негиз болуп саналат. Диссертант тарабынан иштелип чыккан корутундуларды, сунуштарды Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги, Кыргыз Республикасынын Эмгек социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги, Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги, Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы ошондой эле ар кандай деңгээлдеги жаштар менен иш алып барган ведомстволор, жаштар саясатын өнүктүрүүдө, изилдөөдө жана натыйжалуу чечим кабыл алууда колдоно алат. Илимий эмгекте берилген практикалык сунуштар жаштардын арасында иш алып барган мамлекеттик органдар жана коомдук уюмдар тарабынан ар кандай программаларды, долбоорлорду даярдоодо кеңири колдоно алат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор.

1. Жаштардын социалдык иденттүүлүгү - бул жаш инсандын коомдо, өзгөчө, тил, маданият, баалуулуктар, жүрүм-турумдар, менталитеттердин негизинде субъективдүү түрдө өзүн-өзү таануусу, ошол топтордон өзүн көрүүсү, ошол топтордо өзүн эркин алып жүрүүсү болуп саналат дагы, мунун баары объективдүү жашоо шартынын негизинде жүрөт. Ошондуктан жаштардын социалдык иденттүүлүгү - бул коомдогу субъективдүү көрүнүш.

2. Социологиялык теориянын биринчиси – институционалдык анализдөө, экинчиси – регионалдык анализдөөгө таянуу керек. Бул көрсөткүчтөр социалдык-регионалдык жана инсандык өзгөчөлүктөрдү аныктап алганга мүмкүнчүлүк берет. Жаш инсандар ушул эки институционалдык жана регионалдык өзгөчөлүктөрдүн негизине, объективдүү жана субъективдүү көз караштарга таянып, өзүн тигил же бул профессионалдык, аймактык, экономикалык, регионалдык, диний, этникалык жана башка топтордун мүчөсү катары сезет, өзүн ошол топко иденттештирет, шайкештештирет. Тарихый жактан жаштарга арналган теориялар изилденди.

3. Жаштар өз алдынча социалдык-демографиялык топ катары мүнөздөлөт. Жаштарды өзүнчө социалдык-демографиялык топ катары аныктоонун негизи анын субъективдүүлүгү (активдүүлүгү) болуп саналат, бул жаш муундарды жашоону пландаштыруунун субъектиси катары кароого мүмкүндүк берет. Бул изилдөө перспективасынын алкагында жаштардын субъективдүүлүгү жаш муундун социалдык иденттүүлүктүн калыптануу процессин түзгөн жашоо пландарын жана баалуулук багыттарын өз алдынча ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү түрүндө көрүнөт. Жаштардын социалдык-демографиялык топ катары топ катары негизги курактык мүнөздөмөлөрү негизделген.

4. Үй-бүлө алгачкы коомдук, социалдык институт катары инсандын негизги баалуулуктарды өзүнө кабыл алуусунун негизи болуп саналат. Үй-бүлө институту, негизинен, жаш инсанга баштапкы, негизги баалуулуктарды (тарбия, тажрыйба, билим, каада-салт, үй-бүлөлүк жашоону уюштуруу, ата-эненин кадыр баркы, тууган-туушкандык мамиле, коомдук чөйрөдөгү адеп-ахлак, үй-бүлөлүк калыптанган салтты улантып кетүү, диний маданияттын өзөгүн, патриоттуулукту, кеп маданиятын өздөштүрүү деңгээлин жана башка), тажрыйбаларды берет. Базар экономикасынын шартында үй-бүлө институтунун баалуулуктарынын өзүнүн ар кандай өзгөрүүлөргө туш келишинин кесепетинен жаш инсандын үй-бүлөлүк иденттүүлүгү дагы көптөгөн өзгөрүүлөргө дуушар болууда.

5. Билим берүү системасы дагы коомдо өзгөчө социалдык институт катары жаңы баалуулуктарды коомго таркатууда, актуалдаштырууда, трансформациялоодо өзгөчө орунду ээлейт. Жаңы технологиянын өнүгүшү менен заманбап инновациялардын темпи өнүгүп жаткан мезгилде билим берүү системасы аркылуу жаштарда позитивдүү социалдык иденттүүлүктүн калыптанышы толук мүмкүн. Жаңы парадигмалык өзгөрүүлөрдүн учурунда билим берүү концепциясы жаңыланып турушу абзел, ошол шарттарда жаштар социалдык-демографиялык катмар катары коомдо болуп жаткан терең өзгөрүүлөргө объект гана болбостон, ал кубулуштардын активдүү субъектиси дагы боло алат. Билим берүү системасы күчтүү болсо, ааламдашуу шартындагы өзгөрүүлөрдү, заманбап маселелерди чечүүгө жөндөмдүү инсандарды тарбиялоого мүмкүн болот. Ушул шарттарда кыргыз коомунда кандай жаштар тарбияланышы керек, кайсыл касиеттери, мүмкүнчүлүктөрү болушу шарт, деген суроолорго жооп табууга мүмкүн деп эсептейбиз.

6. Жалпыга маалымдоо каражаттары ЖМК азыркы шартта жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун негизги булагы болуп саналат.

Жаштардын инсандыгынын табиятына жана мазмунуна телекөрсөтүү, радио, гезит-журналдар, өзгөчө, интернет, социалдык тармактар активдүү таасир этет. Ал өзүнүн жалпы жеткиликтүүлүгүнөн, мобилдүүлүгүнөн улам жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандырууга чоң таасирин тийгизет. Заманбап медиа мейкиндиктин шартында массалык маалымат каражаттары маданияттын өзөгүн түзүүчү функцияларды аткарып, жаштардын социалдык активдүүлүгүнө, инсандык сапаттарынын калыптанышына чоң салым кошот.

7. Жаштардын диний иденттүүлүгүнүн калыптанышына таасир этүүчү негизги факторлор аныкталды. Диний иденттүүлүк, диний аң-сезимдин негизинде калыптанып, жаштардын диний жүрүм-турумунда чагылдырылат. Бүгүнкү күндө Интернет миссионердик ишмердүүлүктүн негизги булактарынын бири болуп саналат. Азыркы жаштардын диний иденттүүлүгүнүн калыптанышына жаш адамдын жеке жашоосундагы жагдайлар гана эмес, төмөнкү факторлор да таасир этет: коомдук турмуштун өзгөрүшү, ааламдашуу, өлкөдөгү активдүү миссионердик ишмердүүлү, кибер мейкиндиктин пайда болушу, интернет миссионердик ишинин ролун күчөшү, үй-бүлөдө, диний окуу жайларда дин баалуулуктарын кайрылуу, окутуу болуп саналат.

8. Жаштардын миграциялык потенциалын социологиялык талдоодо бул, алардын миграциялык ниеттери (мамилелери, багыттары күтүүлөрү) жана алардын пайда болуу себептерин изилдөө болуп саналат. Жаштардын миграциялык потенциалын аныктаган факторлордун жана шарттарынын негизинде алардын миграциялык максаттары төмөндөгүдөй: өзүн жана үй-бүлөсүн татыктуу материалдык жана финансылык камсыз кылуу, сапаттуу билим алуу экени далилденген.

9. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында демократиялык баалуулуктардын таасири же республикада саясат, экономика, билим берүү жана дин чөйрөсүндө болуп жаткан карама-каршы тенденциялар азыркы жаштардын жашоо стратегияларына жана баалуулуктарына дайыма эле толугу менен дал келбейт. Мындай кырдаал жаштардын турмуштук пландарын түзүүгө шарт түзбөйт жана алардын социалдык чөйрөгө ыңгайлашуусуна, позитивдүү социалдык иденттүүлүктүн калыптанышына терс таасирин тийгизет. Белгилүү бир баалуулук багыттарын изилдөө призмасы аркылуу коомдо болуп жаткан трансформациялык өзгөрүүлөргө жаштарды баалоодо объективдүү жана субъективдүү факторлордун таасиринин деңгээлин аныктоо милдети чоң.

10. Азыркы социалдык-маданий шарттарда жаштар кыймылы жаштардын турмуштук кырдаалдарын турукташтыруунун, жаштардын ар кандай категорияларынын социалдык өнүгүүсүнүн жана коомдогу социалдык-саясий мамилелерди кайра жаратуунун маанилүү фактору болуп саналат. Жаштар бирикмелерин түзүү жолунда жаштар кыймылын өнүктүрүү өзгөчө мааниге ээ. Жаштар кыймылынын ролу жаштардын социалдык өнүгүүсүн активдештирүүдө, жаштардын социалдык субъект катары беделин жогорулатууда, аларды социалдык жактан карама-каршылыктан жана

маргиналдаштыруу тенденцияларынын алдын алууда турат. Бүгүнкү күндө жаштар бирикмелеринин, уюмдарынын жашоого жөндөмдүүлүгү жаштар кыймылын өнүктүрүүнүн социалдык муктаждыктарынын болушу жана анын жаш муун туш болгон заманбап тобокелдиктерге каршы туруу жөндөмдүүлүгү менен аныкталат.

11. Жаштардын саясий укуктук маданияты, саясий социалдашуусу, саясий жүрүм-туруму азыркы Кыргызстанда коомду демократиялаштыруу процессинин өзгөчөлүгүнөн, динамикасынан жана натыйжалуулугунан көз каранды. Саясий маданият, саясий социалдашуу, жалпы эле жаштардын саясий иденттүүлүгү - бул жаш адамдын инсандык өздүгүнөн өздөштүрүлгөн демократиялык нормалардын, баалуулуктардын, мамилелердин жыйындысы. Саясий иденттүүлүктү калыптандыруу коомдо басымдуулук кылган баалуулуктун жүрүм-турум үлгүлөрү үстөмдүк кылган шарттарда мүмкүн: ыктыярдуулук, жарандык активдүүлүк, бул иштердин негизинде коомдун демократиялык саясий системасынын кайра жаралуусуна өбөлгө түзүлөт.

12. Азыркы этапта мамлекет жаштардын демилгелерин мамлекеттик колдоонун натыйжалуу механизмдерин түзүү үчүн бардык мүмкүнчүлүктөрдү колдонот. Өлкөдө жаштардын абалын, алардын билимин, тарбиясын, социалдашуусун майда-чүйдөсүнө чейин жөнгө салуучу көптөгөн ченемдик-укуктук актылар кабыл алынган. Бул мыйзамдарды, документтерди анализдөөнүн натыйжасында мамлекет тарабынан жаштардын укуктарын коргоонун заманбап, эл аралык, жаштар менен иш алып баруучу стандарттарга шайкеш келген активдүү жаштар саясатын жүргүзүүсү негизги болуп саналат.

13. Кыргызстандын жаштарынын бакубаттуулук жана өнүгүү индекси, жаштардын социалдык активдүүлүгүнүн негизи жана бүгүнкү мамлекеттик жаштар саясаты - бул жарандык коомдун институттары, коомдук бирикмелер жана жаштар уюмдары менен активдүү өз ара аракеттенүүнүн негизинде жүзөгө ашырылуучу, өлкөнү инновациялык өнүктүрүүнүн зарыл социалдык шарттарын түзүүнү караган мамлекеттин өз алдынча иш багыты. Жаштарды коомдук турмушка тартуу жана өзүн-өзү өнүктүрүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө маалымдоо жаштардын илимий, чыгармачылык жана ишкердик активдүүлүгүн колдоону камсыз кылат. Жаштарды кесиптик жана экономикалык иш-чараларга тартуу боюнча новатордук моделдерди иштеп чыгуу, студенттик эмгек отряддарын түзүү, жаштар эмгек биржаларын өнүктүрүү жана, албетте, ар дайым жаштарды эмгек ишмердүүлүгүнө ийкемдүү тартуу үчүн укуктук-ченемдик базаны жакшыртуу, жаш муундун мыйзамдуу укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу баалуу натыйжаларды берет.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Кыргызстандын жаштарынын социалдык иденттүүлүгү: абалы жана келечеги боюнча талдоого карата топтолгон факты-материалдар, аларга талдоо жүргүзүү, изилдөөдөн чыгарылган негизги илимий тыянактар жана жоболор, корутундулар диссертанттын жеке салымы болуп эсептелет. Негизинен, диссертациялык иликтөө Кыргызстандагы жаштардын арасында социалдык иденттүүлүгүнүн калыптаныш феноменин

социологиялык анализдөөдө изденүүчү тарабынан өз алдынча аткарылган илимий иш болуп саналат. Изденүүчү тарабынан 2012-жылдан тартып 2024 - жылдардын аралыгында өз демилгеси менен аталган тема боюнча бир нече социологиялык изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Ал изилдөөлөр социологиянын сандык жана сапаттык ыкмаларын колдонуу аркылуу ишке ашырылды. Статистикалык фактологиялык маалыматтар, тема боюнча маселелерди чагылдырган эмгектер статистикалык документтерди талдоо усулун пайдалануу менен илимий жактан талдоого алынды. Социологиялык анализдин алкагында негизги илимий тыянактар жана жоболор иштелип чыкты. Заманбап шарттарда Кыргызстандын жаштарынын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруу автордук социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын натыйжалары менен аныкталат. Эмпирикалык базаны автордун жетекчилиги астында же катышуусу менен жүргүзүлгөн изилдөөлөр түздү: “Заманбап Кыргызстандагы жаштар кыймылы: элитанын калыптануу процесси”, эксперттик сурамжылоо (апрель-май 2013 - жыл); “Борбордук Азиядагы ислам фактору жана чөлкөмдө коопсуздукту камсыз кылууда элитанын ролу”, эксперттик сурамжылоо (март-апрель 2017-жыл); “Кыргызстандын жана Россиянын окуучу жаштарынын социалдык портрети миграциялык максаттарынын контекстинде” (январь-февраль 2023- жыл) социологиялык сурамжылоо он-лайн режиминде Google Forms аркылуу жүргүзүлгөн.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациялык иштеги илимий изилдөөнүн негизги жыйынтыктары “Философия жана билим берүүнүн актуалдуу маселелери: тарых, бүгүнкү күн жана келечектер” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференцияда (22-23-май, 2014-ж., Россия, Кострома шаары), “Түрк тилдүү өлкөлөрдүн улуттук өнүгүү стратегиялары” аттуу түрк тилдүү өлкөлөрдүн V конгрессинде (25-26 апрель, 2014-ж., Алматы шаары), “Философия жана актуалдуу билим берүү маселелери: тарых, бүгүнкү күн жана келечектер” эл аралык илимий-практикалык конференцияда (20-май, 2016-ж., Россия, Кострома шаары), “Маданияттардын диалогу жана көп тилдүү маданият мейкиндигинде диалог: жаштарды руханий, адеп-ахлактык тарбиялоо” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференцияда (9-10 ноябрь, 2017-ж., Дагестан, Россия, Махачкала шаары), Кыргыз ССРинин түзүлгөн күнүнүн 80 жылдыгына арналган “Юридикалык илимдин заманбап көйгөйлөрү” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференцияда (26 апрель, 2016-ж., Бишкек); “Маданияттын философиясы: Батыштын жана Чыгыштын болмушу” эл аралык илимий-практикалык конференцияда (2022-ж., Бишкек) баяндалып, талкууланган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы. Алынган натыйжалар диссертациялык изилдөөнүн негизги мазмунун түзүү менен бирге, 28 илимий макалада, 1 (авторлош) монографияда чагылдырылган. Алардын ичинен 6 макала чет элдик индекстелген (РИНЦ) илимий журналдарда жана 1 макала Scopus илимий басылмасында жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертациянын түзүлүшү киришүүдөн, 13 бөлүмдү камтыган 4 баптан, практикалык сунуштардан, 15 таблица, 8 диаграммадан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, беш тиркемеден турат. Диссертациянын көлөмү – 268 бет. Пайдаланылган адабияттар жана тиркемелери менен иштин жалпы көлөмү 328 барактан турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу негизделип, анын негизги илимий программалар (долбоорлор) жана негизги изилдөө иштери менен байланышы, максаты жана милдеттери, изилдөөнүн илимий жаңылыгы, алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү, коргоого коюлуучу негизги жоболору, автордун жеке салымы аныкталып, изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы, изилдөөнүн жыйынтыктарынын жарыяланышы, түзүлүшү жана көлөмү тууралуу маалыматтар берилген. **“Социалдык иденттүүлүктүн калыптануу көйгөйлөрү жана жаштар жөнүндөгү илимий изилдөөлөргө сереп”** деп аталган биринчи бап үч бөлүктөн турат. Биринчи баптын биринчи бөлүгү **“Социалдык иденттүүлүк социологиялык иликтөөнүн объектиси катары”** деп аталып, мында социалдык иденттүүлүк, идентификация боюнча илимий адабияттарга анализ жүргүзүлүп, социалдык иденттүүлүктүн калыптануу өзгөчөлүктөрүн жана аны ар кандай коомдук-гуманитардык илимдердин контекстинде кароонун өзгөчөлүктөрүн аныктаган окумуштуулардын көз караштары каралат. Аталган багытта алектенген окумуштуулар тарабынан “өздүк” түшүнүгүнүн кантип чечмеленгендиги боюнча илимий изилдөөлөр каралат. Иденттик (англисче *identi* жана латынча *identitás*) адамдын психикасынын касиети болуп саналат. Ал конкреттүү адамдын ар кандай социалдык, экономикалык, улуттук, профессионалдык, лингвистикалык, саясий, диний, маданий, гендердик, расалык жана башка топторго, жамааттарга катышуусун элестетет. Заманбап илимий иликтөөлөрдүн алкагында иденттүүлүктүн ар тармагы иштелип, илимий жактан аныкталып келүүдө. Маселен, методологиялык жактан иденттүүлүктү анализдөө өзгөчөлүктөрү (Даудрих Н.И., 2002; Джиева А.А., 2020); экономикалык иденттүүлүктүн калыптаныш өзгөчөлүгү (Аверкин М.Г., 2016); мамлекеттик, атуулдук иденттүүлүктүн калыптаныш өзгөчөлүктөрү (Арутюнова Е.М., 2017; Атысова Н.Ю., 2016; Дробичева Д.М., 2015; Иванова Л.Н., 2008); саясий иденттүүлүктүн айырмачылыктары (Ачкасов В.А., 2013; Поцелуев С.П., 2001); этникалык иденттүүлүктүн калыптанышындагы негизги факторлор (Ачкасов В.А., 1999); этномаданий иденттүүлүк (Баксанский О.Е., 2010; Барретт М., 2001); профессионалдык иденттүүлүктүн калыптанышы ошондой эле азыркы ааламдашуу күркүрөп турган шартта кесипкөйлүк, инсанды тандаган кесиби боюнча баалоодо, ошол кесипкөйлүктүн иденттүүлүк менен байланышы (Перинская Н.А., 2018); диний иденттүүлүктүн өзгөчөлүгү (Жунушова С.О., 2018); инсандын иденттүүлүгүнүн калыптанышындагы гендердик өзгөчөлүктөрү (Мурсатова Н.Ю., 2017) буга далил болот. Ошондой эле психологиялык жактан

ишенимдин, белгисиздиктин, өзүн сыйлоонун, социалдык мотивациянын, эмоциянын, социалдык эмоциянын, тил маданиятынын, инсандын иденттүүлүгүнүн калыптанышына тийгизген таасирин белгилесек болот (Агапов В.С., 2012; Агеев В.С., 2003; Анипкин М., 2018; Лебедева Н.М., 2021); ал эми З.Фрейддин эмгектеринде массалык психологиянын калыптаныш механизми жана анын социалдык иденттүүлүк менен байланышы терең теориялык, методологиялык деңгээлде изилдеген (Фрейд З., 1991). Социология илиминде социалдык иденттүүлүктү изилдөөдөгү негизги көйгөйлөр концептуалдык аппараттын чектерин так аныктоонун жана негизги түшүнүктөрдүн мазмунуна карата изилдөөчүлөрдүн ортосунда макулдашууга жетишүүнүн өзгөчөлүгү менен байланышкан. Азыркы кыргыз коомунун өнүгүшү үчүн кандай иденттүүлүк керек, жаштардын иденттүүлүгү коомдук кайра куруулардын прогрессивдүү векторун белгилей алабы? Коомдук өнүгүүнүн векторлоруна жана келечегине социалдык иденттүүлүктүн таасиринин кандай механизмдери бар? Бүгүнкү күндө күнүмдүк жашоону санариптик трансформациялоо процессинде жаңы көрсөтмөлөр пайда болууда, бирок ааламдашуунун таасири астында инсандык жана социалдык коопсуздукка жаңы коркунучтар пайда болууда. Туруктуу инсандык кризистин коркунучунан арылуу менен бул өзгөрүүлөрдү кантип анализдөө жана чагылдыруу керек? Биздин оюбузча, социалдык иденттүүлүк темасында иштелип чыккан илимий дискурстарды жана тиешелүү макалаларды деталдуу талдоо зарыл.

Биринчи баптын экинчи бөлүгү *“Жаштар жөнүндөгү илимий теориялардын жана концепциялардын тарыхый анализи”* деп аталып, анда жаштардын көйгөлөрүн изилдөөнүн теориялык-тарыхый аспектисине арналган негизги илимий көз караштар жана концепциялар каралып чыккан. Социология илиминде жаштарды атайын илимий изилдөөнүн объектиси катары аныктоо он тогузунчу кылымда башталган. Ал мезгилде мындай коомдук кубулушту теориялык жактан түшүнүүнүн өбөлгөлөрү калыптанып калган. Ошентип, заманбап гуманитардык илимдердин алкагында жаштардын коомдогу жашоосун изилдөөнүн бир нече багыттары: психоаналитикалык, структуралык-функционалдык, муундар аралык, тобокелдик, субмаданияттык жана маданий багыттар негизделди.

Жаштарды коомдун өзгөчө тобу катары түшүнүүнүн алгачкы концепциялары 20-кылымдын башында АКШда пайда болгон. Г. Стэнли Холлдун “Жаштар” деген темадагы монографиясы өспүрүм курактагы жана жаштардын социалдык-психологиялык өнүгүүсүнө арналган биринчи илимий монография болуп калган (Холл С., 1925). Г.С. Холл өзүнүн концепциясында жаштардын гендердик типологиясын карайт. Анын негизги илимий кызыкчылыктары балдардын өнүгүүсүнө багытталган. Андан кийин Германияда С. Бюллер, Э. Шпрангер (Шпрангер Э., 1913) жаштарды изилдеген. Дал ошол окумуштуулар жаштардын өзгөчө психофизикалык касиеттерин, өзгөчө, маданий топ катары жана муундардын уландысы процессинин объектиси жана субъектиси катары феноменин теориялык жактан изилдөөнүн негизги багыттарынын калыптанышына негиз салышкан.

Э.Шпрангердин ою боюнча өспүрүм курак, биогенетикалык концепциядан айырмаланып, психофизиологиялык процесстердин комплекси менен байланышып, руханий өнүгүү этабы болуп саналат. Ал өзүнүн эмгегинде жаш муундардын жаш курак мөөнөтүн аныктайт дагы: кыздар үчүн 13 жаштан 19 жашка чейин жана эркек балдар үчүн 22 жашка чейин деп аныктайт. Бул учурда, Э. Шпрангердин ою боюнча, ички “мен” ачылат, инсандык рефлексия өнүгөт, жаш адам өзүнүн индивидуалдуулугун жана анын касиеттерин андай алат. Жаштар, К.Мангеймдин түшүнүгү боюнча, коомдук жашоонун ортомчусу, жандандыруучусу функциясын аткарат. Бул параметр универсалдуу убакыт жана мейкиндик менен чектелбейт. Жыныстык жетилүү курагын аныктоочу чечүүчү фактор болуп бул куракта жаштар коомдук турмушка киришет жана К.Мангеймдин аныктамасында жаштар прогрессивдүү да, консервативдүү да эмес, алар – потенциалдуу, бардык ишке даяр курактагы адамдар (Мангейм К., 1994). Жаштыктын маңызы жана анын азыркы коомдун социалдык түзүлүшүндөгү орду анын кайра өндүрүү функциясын ишке ашыруу процессинде ачылат. 3. Фрейддин психоаналитикалык концепциясында, ошондой эле, анын окуучулары тарабынан иштелип чыккан инсандын жашоо жолу теориясына негизделген. Муундук конфликттердин жогорку интенсивдүүлүгү жана масштабы коомдун социалдык системасынын туура эмес иштешине алып келиши мүмкүн. Ошол эле учурда Э.Эриксон (Эриксон Э., 1996) инсандын өнүгүүсүнө системалуу көз карашты калыптандырууну, өзгөчө, балалыктан бойго жеткен куракка өтүү мезгилиндеги өзгөчөлүктөр жөнүндө ой-пикирлерин иштеп чыгышкан. Алар 3. Фрейддин биологизмин жеңип, бул процессти психофизиологиялык эле эмес, ар кандай социалдык факторлордун таасирин эске алуу менен изилдешкен. Психоаналитикалык концепциянын негизин адамдын биологиялык, социалдык жана психологиялык маңызынын ортосундагы байланыш идеясы түзөт. Жаштардын өнүгүшүнө ылайык, бул катыш өзгөрөт, бул процесс менен байланышкан белгилүү бир көйгөйлөргө алып келет: муундар ортосундагы чыр-чатактар, калыптанып калган коомдук түзүлүшкө терс мамиледен улам агрессивдүү жүрүм-турумдун пайда болушун шарттайт. Ар бир жаңы муун калыптанып калган коомдук мамилелерди кайталап жана кайра өндүрүү менен коомдун бүтүндүгүн сактоону камсыз кылат жана өзүнүн инновациялык потенциалынын негизинде аны өркүндөтүүгө жана кайра курууга катышат.

Биринчи баптын үчүнчү бөлүгү **“Жаштарды өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары изилдөөдөгү негизги концептуалдык өзгөчөлүктөрдү анализдөө”** деп аталып, анда жаштардын ар кандай жаш курактык чектери анализге алынган. “Жаштар – бул өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары өзүнүн жаш өзгөчөлүктөрүнүн, социалдык статусунун жана социалдык-психологиялык касиеттеринин айкалышынын негизинде аныкталган топ”, - деп айткан орус окумуштуусу И.С. Кон. Биз дагы ошол теориялык аныктаманын интерпретациясын туура деп эсептейбиз (Кон И.С., 1989). Окумуштуулардын башка топтору жаштарды, алар жашаган конкреттүү коомдо социалдык өнүгүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон, аларга

жеңилдиктерди алган адамдардын тобу катары карайт. Адамдарды жаштар катары классификациялоонун курактык чеги ар бир өлкөдө ар башка. Жаштар үчүн төмөнкү курак чеги 14 жаштан 16 жашка чейин, жогорку курак 25 жаштан 35 жашка чейин жана андан кийин да белгиленген. Жаштар – бул активдүү социалдашуу процессин өтүп жаткан, жетилүү стадиясынан өтүп жаткан адамдардын мууну, ал эми конкреттүү тарыхый шарттарга жараша жетилген куракта билим берүү, кесиптик, маданий жана башка социалдык функцияларды өзүнө сиңирген жаштардын жаш критерийлери 16 жаштан 30 жашка чейин болушу мүмкүн. Ар кандай курак мезгилине ылайык, өспүрүм курак кыздарда 10-13 жашта, балдарда 11-13 жашта башталып, тиешелүүлүгүнө жараша 15-18 жана 16-18 жашта аяктайт. Физиологдордун изилдөөсүнө ылайык, 23-24 жашка чейин адамдын организмдеги өсүү процесстери аяктайт, ошондуктан психикадагы өзгөрүүлөр да акырындап басаңдайт.

Бүгүнкү күндө КМШга мүчө болгон бардык мамлекеттер мамлекеттик жаштар саясаты жаатында негизги мыйзамдарды кабыл алышкан. Психофизиологиялык мамиленин көз карашы боюнча, жаштык – адамдын инсандыгынын жыныстык жетилүүсү менен толук жетилүүсүнүн ортосундагы өнүгүү мезгили. Бул ыкма З. Фрейд, Э. Фромм сыяктуу окумуштуулардын көз караштары боюнча талдоо жүргүзгөндө аныкталат. Эгерде социалдык-психологиялык мамиленин көз карашынан жаштардын белгилүү бир өзгөчөлүгүн белгилесек, анда “жаштар – бул белгилүү бир курактагы адамдардын биологиялык өзгөчөлүгү жана белгилүү бир мүнөздөгү психологиялык мамилелери менен мүнөздөлөт” (Фрейд З., 1991; Фромм Э., 1990). Бул ыкма Стэнли Холл, Э. Эриксон өндүү окумуштуулардын теориялык концепцияларына негизделген (Эриксон Э., 1996; Erikson E., 1968; Erikson E., 2017). Конфликтологиялык ыкмага ылайык, “жаштык – адамдын өнүгүүсүнүн көйгөйлүү баскычы, ошондой эле адам менен коомдун ортосундагы узакка созулган конфликттин бир түрү”. Ролдук мамиле боюнча, “жаштык – бул адам жашоосунун өзгөчө мезгили, жетилүү убактысы келгенде жаш адамдардын баланын социалдык ролун ойнобой калат”. Муну эстон социологдору М.Титма менен Э.Саар өз изилдөөлөрүндө жазышкан (Титма М., Э.Саар 1986). Субмаданияттык мамиле жаштарды өзгөчө жашоо образы, жүрүм-турум стили, маданий баалуулуктары жана нормалары менен айырмаланган, ошондой эле үстөмдүк кылуучу маданияттын кабыл алынган үлгүлөрүнөн айырмаланган адамдардын тобу катары аныктайт. Социалдаштыруунун кийинки мамилеси – бул жаштар, баштапкы жана орто социалдашуу механизмдери аркылуу жаштардын коомдук турмушка активдүү кошулуу мезгили. Аксиологиялык же баалуулук мамилесине келсек, жаштык, социологиялык көз караштан алганда, адамдын жашоосундагы маанилүү жана эң маанилүү этап болуп саналат. Ошентип, жалпысынан алганда, жаштарды өзүнчө социалдык-демографиялык топ катары изилдөө теориялык өзөктү өркүндөтүүнү жана изилдөөлөрдүн сапатын жогорулатууну талап кылат. Албетте, жаштардын көйгөйлөрүн изилдөөнүн келечеги да илимдер аралык мамилеге, социологдордун, тарыхчылардын, экономисттердин, саясат

таануучулардын катышуусу менен комплекстүү изилдөөлөрдү жүргүзүүгө байланышкан. Мамлекеттик органдар менен илимий кызматкерлердин кызматташтыгын мындан ары өнүктүрүү дагы зарыл маселелерден болуп эсептелет.

Экинчи бап **“Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышын изилдөөдөгү методологиялык негиздер жана институционалдык өзгөчөлүктөр”** деп аталып, төрт бөлүктөн турат.

Изилдөө объектиси. Жаштар өз алдынча социалдык-демографиялык топ катары өзүн-өзү социалдык аныктоосу, социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышын өзгөчө социалдык тескөө катары.

Изилдөө предмети. Коомдук мамилелерди кайра куруунун шарттарында жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү.

Изилдөө концепциясын иштеп чыгууда методологиялык негиз катары таанып-билүүнүн төмөнкү принциптери жана ыкмалары колдонулган: системдик анализ, тарыхый-логикалык метод, салыштырма талдоо методу, структуралык-функционалдык, тобокелдик, конфликтологиялык, муундук, субмаданияттык, ювенология ыкмалары колдонулду. Мында жаштардын үй-бүлөлүк баалуулук өзгөчөлүктөрү, салттуу жана инновациялык мамилелердин өз ара айкалыш табияты изилденет.

Экинчи баптын биринчи бөлүгү **“Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында үй-бүлө институтунун ролу”** деп аталат. Кыргыз үй-бүлөсүнүн институционалдык мейкиндиги талданат. Т.Парсонсун “Социалдык иш-аракеттердин структурасы жөнүндө” концепциясында белгиленгендей, коом тең салмактуу өнүгүшү үчүн үч система: инсан, маданият жана коом тең салмакта болушу керек. Анын айтуусу боюнча коом алдыга жылган сайын ажырашуулардын тез өсүшүнө, жыныстык адеп-ахлактын өзгөрүшүнө жана төрөттүн төмөндөшүнө алып келүүдө дейт (Парсонс Т., 2000). Бүткүл постсоветтик мейкиндиктегидей эле, кыргыз коомунун өнүгүүсүнүн азыркы этабынын өзгөчөлүгү катары социалдык ролдордун системаларынын, жалпы кабыл алынган нормалардын, баалуулуктардын жана мамилелердин өзгөрүшү бардык социалдык институттарга, анын ичинде үй-бүлөгө да таасирин тийгизип жаткандыгын айтууга болот. Кыргызстанда мындай өзгөрүш төрөттүн этникалык дифференциациясы менен мүнөздөлөт. Ошондуктан улуттук, башкача айтканда, бүткүл калк үчүн эсептелген репродукциянын көрсөткүчтөрү, негизинен, үстөмдүк кылган этникалык топ кыргыздар тарабынан аныкталат. Көптөгөн демографтар балдардын төрөлүшүнүн төмөндөшү, басаңдашы үй-бүлө трансформациясынын башка көрүнүштөрү, урбанизация, индустриялаштыруу, ааламдашуу, билим берүүнүн кеңейиши, эмгек миграциясы, жаштардын аң-сезиминин жана баалуулук багыттарынын өзгөрүшү жана башка социалдык-экономикалык процесстер менен шартталганын түшүнүшөт. Бирок үй-бүлөлүк кризистин концепциясы үй-бүлө институтун сактап калуу үчүн үй-бүлөнүн салттуу баалуулуктарын сактоо менен, төрөттүн санын жогорулатуу боюнча саясаттын илимий негизи болушу

керектигин белгилеп кетсе болот. Жаштар никенин бекемдиги өзүнөн гана эмес, жубайлардын жүрүм-туруму, алардын боорукер жана камкор мамилесинен да көз каранды экенин түшүнүшү абзел (Синельников А.Б., 2015). Үй-бүлө кризиси тез-тез ажырашуулардан гана эмес, мыйзамдуу никелердин да азайып баратканынан көрүнүп турат. Нике мамилелеринин “жаңы түрлөрү” пайда болууда. Алардын ордун күнүмдүк турмушта “жарандык нике”, “конок никеси” деп атаган чогуу жашоо ээлейт. Кыргызстанда 2023-жылы 35 миң бала никесиз төрөлүп, 45,5 миң нике катталса, ажырашкандардын саны 12,5 миңди түзүп, жаш үй-бүлөлөр арасында ажырашуулар көп катталууда. Салттуу жаш үй-бүлөлөрдүн арасында төрөттүн санынын төмөндөшү жаштардын жашоо стратегиясынын өзгөрүшү менен коштолот. Билим алуу мөөнөтүнүн узаруусу бул калктын репродуктивдүү жүрүм-турумунун моделинин трансформациясынын жана жаш адамдын жашоо циклинин түп-тамырынан бери өзгөрүшүнөн кабар берет.

Экинчи баптын экинчи бөлүгү ***“Заманбап билим берүү системасы – жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында өзгөчө фактор катары”*** деп аталып, анда жаштардын социалдашуу процессине жана социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышына билим берүү системасынын таасиринин өзгөчөлүктөрү жана механизми изилденет, өзгөчө, сапаттуу билим берүү коомдогу атайын жөнөгө салуучу шарт экендиги белгиленет. Билим берүү институту – адамзаттын эң байыркы коомдук институттарынын бири. Бул көйгөй билим берүүнүн жаңы парадигмасынын чагылышы болуп саналат (Алферов Ж.И., 2002). Маданияттын экономикалык, саясий жана башка элементтери тез өзгөрүүлөргө дуушар болгон заманбап индустриалдаштырылган, маалыматтык коомдо билим берүү аркылуу “жашоону” улантуу татаал шарттарда, карама-каршылыктардын үстүндө жүрүүдө (Вебер М., 1991; Асанова Ү., 2001; Алферов Ж.И., 2002). Заманбап билим берүүнүн өнүгүү тенденциялары биринчиден, гуманисттик болушу, тактап айтканда билим берүүнүн натыйжасы адамда интеллектуалдык, маалыматтык, жарандык жана адеп-ахлактык маданиятты, жашоодо жана кесипте өзүн-өзү аныктоону тарбиялоого мүмкүндүк түзүшү керек. Бүгүнкү күндө Кыргызстанда экономиканын көптөгөн тармактарында жогорку квалификациялуу адистердин жетишсиздиги курч көйгөй жаратууда. Квалификациялуу адистердин жетишсиздигинин себеби бул адистерди даярдоого тартылган адам ресурстарынын же окуу жайларынын жетишсиздигинде эмес, тескерисинче, өлкөдө жогорку окуу жайлары жетиштүү. Акыркы убакта жумушсуздуктун саны бир аз да болсо азайууда. Өлкөнүн жалпы калкына карата билим берүү мекемелеринин пайызы – дүйнөдөгү эң жогорку көрсөткүчтөрдүн бири. Ошол эле учурда квалификациялуу адистердин жетишсиздигинин негизги себебин өлкөнүн окуу жайларында бүтүрүүчүлөрдүн даярдыгынын орточо деңгээли төмөн экендиги менен белгилөөгө болот. Билим берүү жана илим министрлигинин расмий маалыматы боюнча билим берүү тармагындагы кризистин негизги себептеринин бири болуп бүгүнкү күндө расмий түрдө эки миңден ашык бала

мектеп окуусуна тартылбагандыгы эсептелет. Бирок бул сан реалдуу түрдө такталганда мындан бир топ жогору болушу мүмкүн. Бул – биздин өлкө үчүн абдан чоң, коркунучтуу көрсөткүч. Кээ бир мектептерде келечекте балдарга кандай эмгек көндүмдөрү керек экендиги жөнүндө маалымат берилбейт. Заманбап мектептер жана мугалимдер окуучуларга негизги окуу жана жазуу көндүмдөрүн берүү менен гана чектелбеши керек. Студенттер маалыматты өз алдынча чечмелей алуусу, өз пикирин билдирүүсү, чыгармачыл болушу, натыйжалуу баарлашуусу, кызматташуусу жана ар кандай карама-каршылыктарга туруштук бере алышы керек.

Экинчи баптын үчүнчү бөлүгү **“Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышына массалык маалымат каражаттарынын тийгизген таасири”** деп аталат. ММКнын жана санариптик технологиялардын жаштарга тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрү изилденип, жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруу үчүн өзгөчө чөйрө болгон маалыматтын жеткиликтүүлүгү, ар тараптуулугу, ар түрдүүлүгү, жогорку жыштыгы жана маалымат берүү деңгээли талданат. Жалпылап айтканда жалпыга маалымдоо каражаттарынын жана санариптик технологиялардын таасиринин жаштарга болгон өзгөчөлүктөрү изилденет. Глобалдык өзгөрүү доорунда тобокелдик түшүнүгү, ааламдашуунун салттуу жашоо образына тийгизген таасири, демократиялык институттардын биздин “качып, жоголуп бара жаткан дүйнөбүздү” көбүрөөк туруктуулукту жана башкарууну камсыз кылуу керектигин белгилейт (Гидденс Э., 2004). Э.Тоффлердин “Келечектеги коркунуч” (Тоффлер Э., 2008), А.Тойнбинин “Цивилизация тарых соту алдында” (Тойнби А., 1996), Ф.Фукояманын “Окуянын аягы жана акыркы адам” (Фукояма Ф., 2007), эмгектеринде маалыматтын жана акылдын ролу ар тараптуу, психикалык эмгек барган сайын эмгекти физикалык эмгекти алмаштырып келүүдө. Маалыматтык коомдун өзгөчөлүгү болгон интернеттин жайылышынын шартында жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандырууда жана баалуулук багыттарынын калыптанышында ЖМКнын ролу олуттуу өстү. Бүгүнкү күндө ЖМКлар өсүп келе жаткан муундун дүйнө таанымын калыптандыруу, алардын көз караштарын, турмуштук багыттарын жана артыкчылыктарын түзүү боюнча функциялардын кыйла бөлүгүн өзүнө алды. Жаш муунга ЖМКнын таасири үй-бүлөнүн жана мектептин таасирине караганда көбүрөөк тийүүдө, себеби интернеттен таралып жаткан маалымат агымын көзөмөлдөө кыйын, жаш адамдар көп убактысын социалдык тармактарда өткөрөт. Динамикалуу өзгөрүп жаткан дүйнөдө туруктуу социалдык иденттүүлүк калыптанып калышы мүмкүн эмес. Инсандын туруксуз социалдык-идентификациялык абалын нормалдаштыруу доору келе жатат. Бул процессти социалдык факт катары кабыл алуу керек. Мисалы, бүгүнкү күндө маданият, билим берүү, таанып-билүүчүлүк жана башка баалуулуктарды трансляциялоону эң мобилдүү институт катары алсак, алар, жалпысынан, азыркы коомдун социалдык-маданий карама-каршылыктарын жайгарууга социалдык жоопкерчиликке жана гуманисттик багытка толук ээ болгон деп айта албайбыз.

Экинчи баптын төртүнчү бөлүгү **“Жаштардын диний иденттүүлүгүнүн калыптануу өзгөчөлүктөрү”** деп аталып, жалпысынан, диний рынокту жөнгө салуунун укуктук-ченемдик актыларынын дагы да болсо бүдөмүктүгү өзгөчө белгиленет. Э. Дюркгеймдин “Моралдык тарбия”, бул эмгекте динди коомдо өзгөчө орду белгиленет, башка бардык социалдык формаларды пайда кылган адамзаттын эң негизги социалдык институту деп эсептеген (Дюркгейм Э., 2021). Р. Мертондун “Социалдык теория жана коомдук түзүлүш” аттуу эмгегинде белгилейт, эле ар бир дин коомдо позитивдүү ролду ойнобойт, биригүү, туруктуулук, тартип деген түшүнүктөр алгачкы религаларга гана мүнөздүү. Эгерде коом көп конфессиялуу болсо, анда ал ар кандай диндердин, топторунун ортосунда чыр-чатактарды жаратышы мүмкүн (Мертон Р., 2006). Т.Парсонсун “Социалдык иш-аракеттердин структурасы жөнүндө”, коом-бул анын мүчөлөрүнүн биргелешкен жашоосун уюштурган ченемдик система. Диндин коомдогу ордун жана ролун түшүнүү үчүн Парсонс “социалдык интеграция” деп атаган жалпы шарттарды жана механизмдерди эске алуу керек дейт. Алгачкы коомдо мындай интеграция коомдук системанын милдети болуп саналат, өнүккөн коомдо дифференциациянын натыйжасында бул функция институтташтырылган (Парсонс Т., 2000) деп белгилеген. Ошентип, диний-дүйнө тааным жаштардын позитивдүү иденттүүлүгүн калыптандырууга өзгөчө таасир этет. Андан кийин азыркы жаштар күчтүү мамлекеттик идеологиянын жоктугунан социалдык жана адеп-ахлактык багыттарды жоготкондугун, аларда руханий, адеп-ахлактык баалуулуктарды иштеп чыгуу мүмкүнчүлүктөрү кыйла чектелгендигин өзгөчө белгилей кетүү керек. Азыркы жаштардын динчилдигинин тигил же бул формаларынын социалдык феномени жетишээрлик татаал, бүдөмүк, аныкталбаган, бир жерде латенттик (жабык) түзүлүш болуп саналат. Азыркы ислам феноменин изилдөө боюнча эксперттердин баамында, Кыргызстандын мусулман коомчулугу, жалпысынан, ар кандай топторго, жааматтарга бөлүнгөн. Мисалы, суннит исламын тутунгандар теориялык жактан алганда Кыргызстандын диний мозаикасын түзүшү керек. Ал эми өлкөдөгү бардык мусулмандардын 98% дан ашыгын булар салафит жамааттары, даватчылар, нуржилер түзөт.

Таблица №3.3.1.

Кыргызстан көз карандысыздыкты алган учурдан тартып диний уюмдардын санынын динамикасы

	Ислам диний уюмдарынын Саны	Христиан диний уюмдарынын саны	Башка диндердин уюмдарынын саны
1991 г.	39	25	0
2006 г.	1619	343	14
2014 г.	2362	378	14
2021 г.	2930	404	14
2023 г.	2968	402	12
2024 г.	2970	402	12

Кыргызстандын көз карандысыздыкты алган жылдарында республикада диний көп түрдүүлүк, исламдык багыттагы өзгөчөлүктөр пайда болду, анткени мыйзамдык-укуктук база либералдуу [Кыргыз Республикасындагы диний кырдаалды изилдөө боюнча депутаттык комиссияны түзүү жөнүндө: Кыргыз Респ. Жогорку Кеңешинин 2008-ж. 22-майындагы, № 409-IV токтому]. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/50383>; Кыргыз Республикасындагы диний кырдаал жана диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатты калыптандыруу боюнча ыйгарым укуктуу органдарынын милдеттери жөнүндө [Кыргыз Респ. Өкмөтүнүн токтому 10-авг. 1995-ж., № 345]. http://continent-online.com/Document/?doc_id=30213579; Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын Концепциясы жөнүндө [Кыргыз Респ. Өкмөтүнүн токтому 2006-ж. 6-майындагы № 324]. <https://cbd.minjust.gov.kg/57409/edition/326315/kg>], бүгүнкү күндө чет өлкөлүк ислам мамлекеттеринин активдүү миссионердик кыймылы күч болуп турат. Өлкөдөгү улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун башкы факторлорунун бири катары жаштардын диний иденттүүлүгү, диний маданияты маселеси актуалдуу бойдон калууда. Жаштардын салттуу эмес деструктивдүү диний уюмдардын катарына кирүүсүнүн себептерин бүгүнкү күндө пайда болгон интеллектуалдык, эмоционалдык, социалдык руханий вакуумдар, жакырчылыктын кесепети деп белгилөөгө болот.

Үчүнчү бап ***“Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калытаныш өзгөчөлүктөрүн экономикалык жана коопсуздук контекстинде изилдөө”*** деп аталып, үч бөлүмдөн турат. Үчүнчү баптын биринчи бөлүмү ***“Заманбап Кыргызстанда жаштардын экономикалык жана миграциялык коопсуздук өзгөчөлүктөрү”*** деп аталып, анда жаш мигранттардын жашоо стратегиялары аныкталган. Ааламдашуу доорунда, бир жагынан, жаштардын экономикалык, билим алуу мүмкүнчүлүктөрүнүн пайда болуусу күчөгөндүгү, экинчи жагынан, саясий туруксуздук, куралдуу чыр-чатактар, жакырчылык, жумуш орундарынын жоктугу, климаттын өзгөрүшү жана табигый кырсыктар жаш муундардын эл аралык жана ички миграциясынын башкы себептери болуп саналаары белгиленет. Ошондой эле ушул бөлүмдүн алкагында автордук социологиялык изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизинде жаштардын миграциялык түзүлүштөрү, миграциялык потенциалы, миграциялык маанайы, жаштарга тийген миграция процессинин оң жана терс жактары белгиленди. 2023-жылдын февралында биз салыштырмалуу анализдин негизинде Кыргызстанда жана Россияда окуучу жаштардын миграциялык маанайын изилдөө боюнча социологиялык сурамжылоо жүргүздүк. Бул маанайлар учурдагы дүйнөлүк миграциялык тенденциялардын кесепети деп белгиленет. Социологиялык сурамжылоо “Кыргызстандын жана Россиянын окуучу жаштарынын миграциялык маанайы” деп аталып, интернет сурамжылоо аркылуу онлайн режиминде жүргүзүлдү. Бул жерде белгилей кетүүчү нерсе, жаштардын курактык тобунун жалпы таанылган эл аралык аныктамасы жок. Бирок статистикалык максаттар үчүн Бириккен Улуттар Уюмуна мүчө мамлекеттер берген башка аныктамаларга таянсак, жаштарды “15 жаштан 24 жашка чейинки адамдар” деп аныктайт.

Таблица 3.1.5. Бүгүнкү күндө кыргыз жаштарын биринчи кезекте кандай маселелер тынчсыздандырат деп ойлойсуз?

№	Жооптордун варианттары:	Саны	%
1	Сапаттуу билим алуу мүмкүнчүлүгүнүн аздыгы	405	43,5
2	Келечектеги кесипти тандоо үчүн маалыматтын жетишсиздиги	308	33,1
3	Тажрыйбанын жоктугунан, жумушка орношуу көйгөйлөрү	348	37,4
4	Карьералык өсүш үчүн чектелген шарттар	200	21,5
5	Иш, эмгек миграциясы	126	13,5
6	Финансалык кыйынчылыктар	303	32,6
7	Турак жай көйгөйү	104	11,2
8	Начар медициналык тейлөө	108	11,6
9	Начар экология	186	20
10	Маданий эс алуу жана саякат мүмкүнчүлүктөрүнүн жетишсиздиги	68	7,3
11	Өлкөдөгү саясий тирештин күчөшү	74	8
12	Жаш муундарда патриоттук сезимдин жоктугу	114	12,3
13	Жалгыздык	36	3,9
14	Жашоо максаттарын ишке ашыруудагы кыйынчылыктар	145	15,6
15	Келечекке ишенүүнүн аздыгы	206	22,2
16	Жооп берүү кыйын	39	4,2

Сурамжылоонун негизинде алынган респонденттердин жооптору төмөнкүдөй түрдө бөлүштүрүлдү: эгерде Кыргызстандын респонденттери өлкөнүн жаштарын түйшөлткөн басымдуу көйгөй катары өздөрүнүн мекенинде жакшы, сапаттуу билим алуу мүмкүн эместигин белгилешсе (43,4%), анда россиялык жаштар биринчи орунга экономикалык көйгөйлөрдү - финансылык кыйынчылыктарды жана билим алгандан кийин ишке орношуудагы көйгөйлөрдү (37,3%) аныкташкан. Кыргызстанда сурамжылоого катышкан жаштардын жарымы чет өлкөдө билим алууну каалашат. Чындыгында, эгемендүүлүк жылдарында өлкөдө дүйнөнүн мыкты университеттеринде сапаттуу билим алган жаштардын чоң тобу пайда болду.

Сурамжылоодон алынган маалыматтар бизди жогорку билим берүүнү интернационалдаштыруу келечеги күчөйт деген ойго түртөт. Ошондой эле кесиптик көндүмдөр түздөн-түз университетке гана эмес, студенттин өзүнүн аракетине да көз каранды экенин белгилей кетүү керек. Негизи, бүгүнкү күндө

өлкөнүн көпчүлүк жогорку окуу жайлары студенттерге практика үчүн чет өлкөгө тажрыйба алмашууга мүмкүнчүлүк берет. Бул үчүн биргелешкен жайкы мектептер уюштурулуп, жаштарга кесиптик билимдерин жана жөндөмдөрүн практика жүзүндө өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Россиялык студент жаштардын жоопторун карасак, чет өлкөдө билим алууну каалагандар 34% билдиришкен жана 28%ы бул жөнүндө ойлонушат.

Кыргызстандын жаштары үчүн мааниси боюнча экинчи көйгөй (сурамжылоого катышкандардын 37,4%) – экономикалык, тажрыйбанын жоктугунан ишке орношууга байланыштуу. Бүгүнкү күндө өлкөдө жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн ишке орноштуруу маселеси курч бойдон калууда. Биздин оюбузча, бул иш берүүчүлөр менен бүтүрүүчүлөрдүн өз ара аракеттенүү темасы терең талданбай жана системалаштырылбагандыгына байланыштуу. Андан кийинки көйгөй – бул көптөгөн бүтүрүүчүлөр эмгек акынын аздыгынан, карьералык өсүү келечегинин жоктугунан адистиги боюнча иштегиси келбейт. Белгилей кетсек, белгилүү бир деңгээлде миграциялык процесстер, анын ичинде, урбанизация процесстери этникалуулукту, улуттуулукту, бүдөмүктөтүп, анын кайталангыс маданиятын, каада-салт, үрп-адаттардын тилин жоготууга өбөлгө түзөт. Жаштар чөйрөсүндөгү миграциянын позитивдүү факторлорунун бири жаш мигранттардын ааламдашуунун, модернизациянын жана интеграциянын заманбап процесстерине трансформацияланышы болуп саналат. Биздин мамлекеттин чегинен тышкары кетип жаткан жаштар кабыл алуучу чөйрөдө атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн көрсөтүп, ошону менен жогорку адаптациялык ресурсту көрсөтүп жатышат. Негизинен, Кыргыз жаштары бүткүл дүйнө боюнча ийгиликтүү окуп, эмгектенип жатышат. Бул факт жаштарды чет өлкөдө жакшы жана сапаттуу билим алууга, ошондой эле эл аралык кызматташтыкты, чет өлкөдө студенттик тажрыйбаларды уюштурууну, биргелешкен изилдөө долбоорлорун, студенттер жана окутуучулар үчүн алмашуу, кызматташуу программаларын, чет элдик студенттер үчүн атайын программаларды жигердүү өнүктүрүүгө түрткү берет.

Үчүнчү баптын экинчи бөлүгү ***“Демократиялык баалуулуктардын жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышына тийгизген таасири”*** деп аталган экинчи бөлүмүндө жаштар чөйрөсүндөгү баалуулуктардын өзгөчө артыкчылыктары белгиленген. “Баалуулуктар”, “баалуулук багыттары”, “баалуулук багыттардын калыптанышынын механизмдери жана факторлорлору” деген илимий түшүнүктөрдүн мазмунун теориялык жана практикалык жактан талдоосуз азыркы жаштардын жашоосундагы түпкү социалдык өзгөрүүлөрдүн, ошондой эле олуттуу карама-каршылыктардын маңызын түшүнүү мүмкүн эмес. Баалуулук деген эмне? Баалуулукту изилдөөгө болгон кызыгуу бүгүн “чынчылдык”, “бакубаттык”, “сулуулук”, “чындык”, “идея”, “аныктык”, “мыйзамдуулук” сыяктуу түшүнүктөрдү анализдөө контекстинде өзгөчө мааниге ээ. Тарыхый-социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары жана жаштардын баалуулуктарын салыштыруунун негизинде биз, мындай тыянак чыгардык, азыркы жаштар коомдогу болуп жаткан кубулуштарга караганда өзүнө

көбүрөөк көңүл бурат, бул керектөө коомуна мүнөздүү баалуулук. Белгилүү болгондой, баалуулуктар жаш муундарды тарбиялоодо, ошондой эле адамдардын таанып-билүү процесстерине жана жүрүм-турумуна таасир этүүчү турмуштук тажрыйба аркылуу калыптанат. Ошентип, азыркы жаштардын жашоосундагы “баалуулуктар” жана “баалуулук багыттары” алардын жашоосундагы баштапкы чекит жана өзгөчө адат болуп саналат. Мисалы, жаштар эркиндикти баалуулук катары оңой кабылдайт, ошондой эле ар-намыс жана жоопкерчиликти жашоодогу, экономикадагы бардык аракеттердин башталышы катары кабылдайт. 3.2.1-таблицада биз жаштардын турмуштук максаттарын жана мамилелерин билүүгө аракет кылдык.

Таблица №3.2.1 Сиз үчүн эң маанилүү болгон жашоо максаттарды жана мамилелерди танданыз (3 кө чейин тандоо)

№	Жооптордун варианттары (3кө чейин тандоо)	Саны	%
1	Жакшы үй-бүлө куруп, балалуу болуу	316	41,6
2	Заманбап талаптарга жооп берген билим алуу жана өз өлкөнүздүн өнүгүшү үчүн пайда алып келүү	358	47,1
3	Жогорку маяналуу жана кызыктуу жумушка орношуңуз	244	32,1
4	Өзүмдүн жеке жашаган үйүм болсо	140	18,4
5	Жеке бизнесимди ачуу	271	35,7
6	Молчулукта жашап, каалоолорумду ишке ашыруу	279	36,7
7	Башка адамдарга жакшылык алып келүү	157	20,7
8	Жалпыга таанылуу, атактуу болуу	39	5,1
9	Бийликте, башка адамдарды жетектөө мүмкүнчүлүгү	46	6,1
10	Коомдо жогорку кызматты ээлөө	76	10,0
11	Өзүмчө гармонияда жашоо	184	24,2

Сурамжылоонун жүрүшүндө биз студент жаштардын турмуштук маанилүү максаттарын жана мамилелеринин, индикаторлорун аныктоо максатын алдыга койдук. Жогоруда №3.2.1 таблицада көрсөтүлгөндөй жаштар эң биринчиден заманбап талаптарга жооп берген билим алуу жана өз өлкөсүнүн өнүгүшү үчүн пайда алып келүүнү самашат 47,1%, бул өтө позитивдүү көрүнүш, азыркы жаш муун патриоттук маанайда экендигин белгилесек туура болот. Жакшы үй-бүлө куруп, балалуу болуу 41,6% түзөт, Кыргызстан салттуу өлкө, эң кубанычтуусу жаштар үй-бүлө куруп бала-чакалуу болгусу келет. Молчулукта, жеткиликтүү материалдык, финансылык шарттарда жашоону каалаган жаштардын саны 36,7% жана ошондой эле жеке бизнесин ачкысы келген жаштардын саны 35,7% түздү. Заманбап жаштар өзүнө жоопкерчиликти алгандан тартынбайт, жооптуу иштерди аткаргысы келет, умтулат. Демек, жаштардын арасында ар кандай экономикалык, бизнес инкубаторлорду, долбоорлорду уюштуруу - бул бүгүнкү күндүн талабы. Жаштар көбүн эсе жогорку маяналуу жана өзүнүн алган билимине жараша кызыктуу жумушка орношкусу келет 32,1% бул көрүнүш түшүнүктүү.

Азыркы базар мамилелеринин негизгин түзгөн экономикалык, инновациялык маданият жаштардын арасында калыптанып келе жатат. Бүгүнкү өтө мобилдүү жашоо, өзгөрүштөр коомдогу жаштарга көбүн эсе негативдүү таасир этүүдө, ошондуктан 24,2 % иликтөөгө катышкан студенттер өзүмчө, жеке турмушумда гармонияда жашоону каалайм деп белгилеген.

Үчүнчү баптын үчүнчү бөлүмү **“Кыргызстандагы жаштар кыймылынын өнүгүшү жаш муундун жарандык иденттүүлүгүн калыптандыруунун негизги фактору катары”** деп аталат. Анда көз карандысыз Кыргызстанда жаштар кыймылынын калыптануу процесси тарыхый-социологиялык ракурста каралат. Азыркы жаштар кыймылдарынын өнүгүүсүнүн кийинки негизги этаптары анализге алынат. Биринчи этап – Совет мезгилиндеги жаштар кыймылдары. Бул кыймылдар коммунисттик партиянын уюмдары (комсомол, пионер уюму, октябрийтер) болгон. Экинчи этап – формалдуу эмес жаштар кыймылдары (80-жылдардын аягы, 90-жылдардын башы). Кайра куруу учурунда расмий эмес жаштар идеологиясы калыптанып, жаңы түзүлгөн жаштар бирикмелери (хиппилер, рокерлер, панктер ж.б.) болуп калды. Үчүнчү этап – “жаңы” жаштар кыймылдары (90-жылдардан бүгүнкү күнгө чейин). Бул этапта кыймыл-аракети көз карандысыз социалдык практикага жана өзүн-өзү көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ жаштар кыймылдары пайда болуп калды. Жаштардын активдүүлүгүнүн өнүгүүсүндө, азыркы коомдук кыймылдардын укуктук-мыйзамдык базасына басым жасоо керек. Гуманитардык илимдеги азыркы коомдук жаштар бирикмелеринин классификациясы төмөнкүдөй: биригүү формасы боюнча: клубдук-эс алуу түзүмдөрү, формалдуу эмес, саясий, диний бирикмелер (секталар); кызыкчылык багыты боюнча: укук коргоо, маданий-спорттук, экстремисттик; үстөмдүк кылган баалуулуктар боюнча: романтикалык-эскаписттик, башкача айтканда, күнүмдүк жашоодогу жагымсыз, кызыксыз нерселерден өзгөчөлөнгөн кызыктуу нерселерди окуу, идеалисттик, оюн-зоок, радикалдык-деструктивдүү; максаттуу топ боюнча: студенттик, мектептик жана башкалар. Ошентип, Кыргызстандын акыркы отуз жылдагы тажрыйбасы көрсөткөндөй, саясатка жана саясатчылардан көңүл калуу жана жек көрүү пайда болду. Демек, жаштардын коомдук уюмдарынын, коомдун өнүгүшүнүн азыркы этабында фонддордун ишинин натыйжалуулугунун негизги критерийлери болуп төмөнкүлөр саналат: уюмдун жашоо мөөнөтү, аны түзүү ыкмасы, демографиялык курамы жана анын катышуучуларынын социалдык абалы, активдүү мүчөлөрүнүн саны.

Төртүнчү бап **“Кыргызстанда жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптануу процессинде мамлекеттик жаштар саясатынын орду”** деп аталып, үч бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүм **“Кыргызстанда жаштарды коомдук-саясий турмушка тартуунун мыйзамдык-укуктук негиздери”** деп аталат. Анда социалдык мамлекеттин принциптери каралган. Мамлекет мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу менен жаштардын демилгелерин мамлекеттик колдоонун натыйжалуу механизмдерин түзүүгө аракет кылып жатканы белгиленүүдө. Бул бөлүмдө өлкөдө жаштар саясатын жүргүзүүнүн мыйзамдык-укуктук базасы толук

анализденген. Азыркы учурда мамлекеттик органдар тарабынан жаштарды социалдык жактан колдоо, аларга билим берүү жана тарбиялоо жаатындагы коомдук мамилелерди майда-чүйдөсүнө чейин жөнгө салуучу көптөгөн ченемдик укуктук актылар кабыл алынган. Эгемендүүлүк жылдарында Кыргызстандагы жаштардын көйгөйлөрү менен ар кандай министрликтер жана ведомстволор алектенип келишкен. Төмөндө биз мамлекеттик жаштар органдарынын структуралык өзгөрүүлөрүн тарыхый ракурстан карап, маалымат беребиз.

Мамлекеттик жаштар органдарынын түзүмүндөгү төмөнкү өзгөртүүлөрдү белгилөөгө болот:

2004-жыл – КРдин Туризм, Спорт жана жаштар саясаты боюнча мамлекеттик комитетинин алдындагы Жаштар иштери боюнча департаменти.

2005-жыл – КРдин Билим берүү, илим жана жаштар саясаты министрлигинин алдындагы “Жаштар иштери” боюнча департамент.

2007-жыл – Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу дене-тарбия жана спорт, жаштар иштери жана балдарды коргоо боюнча мамлекеттик агенттиктин “Жаштар иштери” боюнча департаменти.

2009-жыл – Кыргыз Республикасынын эмгек, ишке орноштуруу жана миграция министрлигинин алдындагы “Жаштар иштери” боюнча департаменти.

2010-жыл – Кыргыз Республикасынын убактылуу өкмөтүнүн “Кыргыз Республикасынын жаштар иштери боюнча министрлигин түзүү жөнүндө” декрети (26.04.2010).

2012-жыл – Кыргыз Республикасынын жаштар, эмгек жана иш менен камсыз кылуу министрлиги (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому 20-февраль, 2012-жыл).

2013-жыл – Кыргыз Республикасынын Эмгек, миграция жана жаштар министрлиги.

2024-жыл – Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги.

Бул бөлүмдү анализдөөдө биздеги булактардан көрүнүп тургандай, бардык президенттер жаштардын көйгөйлөрүнө кайдыгер караган эмес экенин тастыктоого болот. Ар кайсы мезгилдерде тиешелүү жаштар саясатын жана аны ишке ашыруу механизмдерин иштеп чыгуу аракеттери көрүлүп келген. Ошону менен бирге, көпчүлүк учурда мамлекеттик бийлик түзүмдөрүнүн жаш кыргызстандыктарга болгон камкордугу көбүнчө кагаз жүзүндө эмес, сөз менен айтылып, бирок ошол эле учурда айтылган, жазылган сөздөр менен аткарылган иштер кээ бир учурларда бири-бирине шайкеш келбей калгандыгын да белгилөөгө болот. 2020-2030-жылдарга жаштар саясатынын жаңы концепциясында артыкчылыктуу багыттар так көрсөтүлгөн [2020-2030-жылдарга Жаштар саясатынын Концепциясы. Кыргыз Респ. өкмөтүнүн 2019-ж. 18-окт., № 562] токтомуна ылайык. Бул концепцияны ишке ашыруу эки этапта жүргүзүлөт. Ушул концепцияны практикалык ишке ашыруу максатында конкреттүү чаралар, жооптуу аткаруучулар жана аларды

аткаруу мөөнөттөрү каралган. Концепцияны ишке ашыруу боюнча иш-чаралар планын бекитүү пландаштырылган.

Төртүнчү баптын экинчи бөлүмү **“Кыргызстанда жаштардын саясий, укуктук иденттүүлүгүнүн калыптаныш өзгөчөлүктөрү”** деген темага арналган. Кыргызстандагы жаштардын демократиялык баалуулуктарды түшүнүүсү каралып, саясий маданият жана жаштардын саясий коомго аралашуусу баяндалган. Бул жаштардын саясий, укуктук маданияты жалпы эле коомдогу көрүнүштөрдөй ар кандай, көп түрдүү экендигин айтууга болот. Жаштардын айрым топтору бири-биринен саясатка болгон кызыгуусу, саясий турмушка кошулуу деңгээли, ар кандай идеялык-саясий агымдарга багыт алуусу менен айырмаланат. Бирок бул айырмачылыктардын баары азырынча курч карама-каршылык мүнөзүнө ээ эмес жана ашыкча саясатташууга алып келбейт. Кыргызстандын жаштарынын саясий процеске азыркы катышуусу бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Бул процесстер жаңы саясий шарттарда жайылтылууда да көп жагынан чет өлкөлүк демократиялык формаларды өздөштүрүү багыты боюнча жүрүүдө. Жаштардын саясий катышуусу көбүнчө саясий партиялар же мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик түзүмдөрү тарабынан демилгеленет. Ошондуктан демократиялык коомду куруунун негизги милдеттеринин бири саясий маданияттын деңгээлин, саясий социалдашууну, жаштардын саясий иденттүүлүгүн, алардын саясий көрүнүштөргө болгон кызыгуусун жогорулатуунун жолдорун издөө болуп саналат. Ошондой эле жаш муундарды Кыргызстанда саясий процесстерге көбүрөөк тартып, жарандык коомду калыптандырууда өзгөчө шарттарды түзүү зарыл.

Негизинен, бүгүнкү күндө жалпыга маалымдоо каражаттары жаштарды саясий социалдаштыруу үчүн ачык-айкын маалыматтык жагдайларды түзүүгө жооптуу. Заманбап Кыргызстандагы маалымат агымдары же массалык мүнөзгө ээ, же “жалпы эл үчүн эмес, тар чөйрөгө ылайыкталган”, башкача айтканда, алардын маанисин жогорку сапатта кабыл алынышы үчүн саясий анализдин жогорку деңгээли талап кылынат, ал эми биздин өлкөдө көп учурда такталбаган саясий маалыматтар ММК аркылуу байма-бай берилип турат. Радио, телевидение жана гезиттер саясий маалымат алуунун жолу катары Интернетке орун бошотуп беришти. Интернет саясий оюнчулардын өз позицияларын көрсөтүүдө, саясий күн тартибин түзүүдө, саясий коммуникацияда жана башка көптөгөн нерселерде маанилүү роль ойноп калды. Шайлоо өнөктүгүнүн ортосундагы тыныгуу маалында саясий партиялар, коомдук-саясий уюмдар өздөрүнүн көз караштарын массалык түрдө пропагандалоонун негизги каражаты катары интернетти колдонушат. Саясий лидерлер кайсы бир маселеге болгон мамилесин жеке өзүлөрүнүн блогдору аркылуу пропобандалашат. Бирок мындай ресурстар жаштар үчүн өзгөчө кызыгууну туудурбайт.

Төртүнчү баптын үчүнчү бөлүмү **“Кыргызстан жаштарынын бакубаттуулугун жана өнүгүү индексин анализдөө”** деп аталып, анда жаштарды коомдук турмушка тартуунун өзгөчөлүктөрү жана аларды өзүн-өзү өнүктүрүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө маалымдоо, жаштар

арасындагы илимий, чыгармачылык жана ишкердик активдүүлүктү колдоону камсыз кылуу маселелери талдоого алынган. Өсүп келе жаткан жаш муундарды кесиптик жана чарбалык ишке тартуунун инновациялык моделдерин жана формаларын иштеп чыгуу жана өркүндөтүү, студенттик эмгек жамааттарынын ишин жандандыруу, жаштардын эмгек биржаларын өнүктүрүү, акырында, эң негизги максаттарга жетүү үчүн мыйзамдык базаны тынымсыз өркүндөтүү милдеттери каралган. Жаштарды эмгекке ийкемдүү тартуу жана алардын мыйзамдуу укуктарын жана таламдарын камсыз кылуу да каралган. Жаштардын эл аралык өз ара аракеттенүүсүнүн активдүүлүгүн күчөтүү (тематикалык чогулуштар, лагерлер жана фестивалдар, илимий, практикалык жана бизнес конференциялар, дискуссиялык клубдар, жаштар алмашуу, чыгармачыл пленэрлер), өсүп келе жаткан муунду колдоого багытталган эл аралык жаштардын маалыматтык долбоорлорун дайыма уюштуруу талданган. Жаштардын ишкердигин, анын ичинде экономиканын инновациялык секторлордо колдоо көрсөтүү боюнча программаларды иштеп чыгуу аныкталган. Бүгүнкү күндө саясий процессте бардык жаштардын жана иштеп жаткан бийлик органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн уюштуруучулук негиздерин аныктай турган укуктук талааны түзүү принципалдуу мааниге ээ экендиги талдоого алынган.

Кыргызстандын жаштарынын бакубатчылыгынын индекси 2022-жылга тогуз көрсөткүч боюнча иштелип чыккан. Анда экономикалык абалы жана мүмкүнчүлүктөрү, билим берүү, маданият, ден соолук, маалыматтык-коммуникациялык технологиялар, коопсуздук жана коргоолдук, үй-бүлө жана экология тармактары боюнча жаштардын коомдогу орду, катышуусу, активдүүлүгү, каралган. Төмөн маани: 0–0,494; Орто маани: > 0,494–0,607; Жогорку маани: > 0,607–0,671; Кыйла жогору маани: > 0,671–0,810; Абдан жогору маани: > 0,811–1.

Тандалып алынган тармактар боюнча жаштардын абалы дүйнөлүк стандарттарга канчалык деңгээлде туура келет? Кайсы тармактарга көңүл буруу керек? деген суроо жаралат. Өзүнүздөр көргөндөй, жаштарга, негизинен, көбүрөөк көңүл бурулушу керектиги төмөнкү индексте айкын көрүнүп турат: 1. Жарандык катышуу - 0,41; 2. Экономикалык мүмкүнчүлүктөр - 0,48; 3. Билим берүү жана илим - 0,47; 4. Маданият - 0,15; 5. Ден - соолук - 0,51; 6. Коопсуздук жана коргоо – 0,63; 7; Үй-бүлө - 0,53 Экология – 0,45. Эгерде биз жаштардын “Жарандык катышуу” чөйрөсүнүн жалпы субиндексин карап көрсөк 0,41 түзгөн, мындын төмөнкү, ылдыйкы көрсөткүчтү түзөт деген сөздү түшүнүүгө болот. Негизинен, мамлекеттик жаштар саясатынын максаты – жаштардын ийгиликтүү социалдашуусу, өзүнүн коомдогу социалдык иденттүүлүгүн таап, ага ынанып жана эффективдүү өзүн-өзү ишке ашыруусу үчүн шарттарды түзүүсү. Ошондой эле жаштардын потенциалын өнүктүрүү жана аны өлкөнүн инновациялык өнүгүү кызыкчылыгында пайдалануу негизги максаттардын бири болуп саналат. Бул максаттардын ишке ашышы акыркы отуз жылдык практикада тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөдө инновациялык өнүгүү потенциалын натыйжалуу

өнүктүрө алган жана жемиштүү пайдалана алган мамлекеттер стратегиялык артыкчылыктарга ээ болорун ынандыруу түрдө далилдеп турат.

Ааламдашуу процесстери жаштардын билимин жана дүйнө таанымын өзгөртүп, бүткүл дүйнөлүк коомчулуктун өнүгүү багытын аныктоодо. Бул бардык экономикалык жана саясий түзүлүштөрү ар кандай системада болгон өлкөлөргө тиешелүү. Заманбап эксперттердин басымдуу көпчүлүгү бүгүнкү күндө бардык эле өлкөлөр ааламдашууга даяр эмес деп эсептешет, мындай көрүнүшкө объективдүү жана субъективдүү себептерди келтиришип келүүдө. Ааламдашуу жашообуздун бардык аспектилерине, тактап айтканда, экономикалык, саясий, маданий, үй-бүлө, коопсуздук, жана ошондой эле социалдык жашоого таасирин тийгизүүдө. Жаңы технологиялардын тынымсыз өнүгүүсү, жаңы экономикалык мейкиндиктердин түзүлүшү, өндүргүч күчтөрдүн структурасынын өзгөрүшү менен дүйнө жаңы өнүгүүнүн интеграциялык этабына өтүүдө. Ошол эле учурда жаштардын жашоого, материалдык жана руханий баалуулуктарга, коммуникация процесстерине болгон мамилеси да өзгөрүүдө. Бүгүнкү күндө жаштардын арасында материалдык муктаждыктар биринчи орунга коюлууда. Ошол эле учурда жаштар активдүү жана жемиштүү ааламдашуу процессине кошулууда. Жаштардын көпчүлүк бөлүгү чет тилдерин үйрөнүшүүдө, мындай көрүнүш өз кезегинде тилдик тоскоолдуктардын жоюлуп, дүйнөлүк системадагы каалаган өлкөнүн жаштары менен баарлашууга, тажрыйба алмашууга мүмкүндүк берет. Ааламдашуу жаштарга, алардын заманбап жашоого ыңгайлашуусуна (аралашуусуна) жана социалдашуусуна, аң-сезимине кандай таасир этет? Биздин социологиялык сурамжылоолордун жыйынтыгы көрсөткөндөй, жалпысынан жаштар ааламдашуу процесстерин жактырып, аны заманбап коом үчүн пайдалуу деп эсептешет. Ааламдашуу жаштарга кеңири жол ачып, көз карашын кеңейтип, каалаган маалыматка жетүүгө мүмкүндүк берүүдө, ошондой маданий деңгээлин көтөрүүгө, материалдык жыргалчылыгын жогорулатууга шарт түзүп берүүдө деп эсептешет.

КОРУТУНДУ

1. Бүгүнкү күндө социалдык иденттүүлүктүн калыптануу процесси боюнча теориялык жана эмпирикалык изилдөөлөрдүн өтө көп көлөмүнө карабастан, бул категория эң татаал, ар кылдуу жана актуалдуу болуп саналат. “Социалдык иденттүүлүк” - анын мазмунун, калыптануу механизмдерин, функцияларын изилдөө философторду, социологдорду, психологдорду, дин таануучуларды, антропологдорду, саясат таануучуларды өзүнө тартып келген жана тартууда. Диссертациялык иште негизинен төмөндөгү түшүнүктөргө жана категорияларга социология илиминин алкагында илимий талдоо жасалган: социалдык иденттүүлүк, идентификация, жаштар, социалдык-демографиялык, психологиялык топ катары, социалдык иденттүүлүктүн калыптануу өзгөчөлүктөрү.

2. Заманбап кыргыз коомунун шартында жаш муундардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышы татаал жана көп кырдуу көйгөй болуу менен көптөгөн илимдердин алкагында илимий изилденүүчү процесс болуп саналат. Социалдык иденттүүлүк концепциясын деталдуу системдик жактан анализдөөнүн контекстинде жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышы жөнүндө макросоциологиялык, микросоциологиялык жана социопсихологиялык билимдердин синтези аркылуу ишке ашырылууга мүмкүн. Социологиялык ыкмалардын жардамы менен жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптаныш процессинин өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары башка социалдык топтордон айырмаланган факторлорун, детерминаттарын, өзгөчөлүктөрүн ачууга болот. Дүйнөлүк илимий адабияттардагы жетишкедиктерди эске алуу жана ошондой эле бул социалдык кубулуштун маңызын түшүнүү менен бирге диссертациялык иште жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышы, өзгөчө интеграцияланган жана дифференцияланган татаал процесс катары аныкталды.

3. Жаштарды социалдык топ катары аныктоого, алардын көйгөйлөрүн жана баалуулук багыттарын изилдөөгө алгачкы аракеттер 20-кылымдын экинчи жарымында жасала баштаган. Жөнөкөй социологиялык мааниде жаштардын социалдык абалынын, курактык өзгөчөлүктөрүнүн, коомдун социалдык түзүлүшүндөгү орду жана функциялары, конкреттүү кызыкчылыктардын жана баалуулуктардын негизинде аныкталган социалдык-демографиялык топ деп түшүнсө болот. Жаштардын жаш курактык өзгөчөлүктөрү боюнча бир пикир жок. Бирок, көбүнчө жаштардын төмөнкү курактык чеги 14-16, ал эми жогорку курактык чеги 25-35 жашка чейин деп аныкталат.

4. Ааламдашуу шартында заманбап социалдык институттардын, биринчи кезекте мамлекет, үй-бүлө, билим берүү, ММК ишмердиги өзгөрө баштайт. Кандай гана коомдо болбосун үй-бүлө мамлекеттин эң негизги жана баштапкы институту, пайдубалы болуп саналат. Кыргызстанда азыркы учурда ажырашуулардын саны боюнча Борбор Азияда биринчи орунда экени белгилүү. Кыргызстанда никеге официалдуу тургандардын саны азайып, ошол эле учурда ажырашуулардын саны көбөйдү. Бул тууралуу улуттук

статистикалык комитеттин маалыматында айтылат. 2011-жылы 56 миң 509 нике катталса, ал эми ажырашуулардын саны - 8 705 түзгөн. 2023-жылы 45 495 нике катталып, ошол эле учурда 12 552 жуп ажырашкан. Ажырашуулардын тез-тез катталып жатышынын себептери: материалдык жана экономикалык көйгөйлөр, акчанын жетишсиздиги, эмгек миграциясы, жаштардын үй-бүлө жана үй-бүлөлүк мамилелерине ата-энелердин жана туугандарынын кийлигишүүсү, ошондой эле алдыңкы көйгөйгө айланган үй-бүлөлүк зомбулук. Заманбап коомдо үй-бүлө институту кризиске учурап турганына байланыштуу, үй-бүлөлүк жана демографиялык депопуляцияга жол бербөө чараларын иштеп чыгуу, коркунучтарды жок кылууга жаштардын асоциалдык терс жүрүм-турумдарын жок эле дегенде минималдаштырууга байланыштуу иш-чараларды уюштуруу.

5. Жаштардын арасында позитивдүү социалдык иденттүүлүктүн калыптанышында негизги бир фактору катары билим берүү системасынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо болду. Билим берүү - бул азыркы коомдун негизги системаларынын бири, жаштардын арасында социалдык иденттүүлүктүн калыптанышынын эң олуттуу фактору экендигин көрсөттүк. Билим берүү системасы аркылуу маданий маалыматты тандап, иргеп алуу мүмкүнчүлүгү жаралат, жана бул процесстин негизинде позитивдик идентификациялык моделдерди иштеп чыгууга шарт түзүлөт. Кыргызстан ааламдашуунун шартында дүйнөлүк билим берүү процесстерине аралашышы керек: мектептен баштап, жогорку окуу жайларга чейин технологиялык жабдуулар, дүйнөлүк стандарттагы илим изилдөө лабораториялары, техникалык парктар, инновациялык технологиялар менен камсыздалышы керек.

6. Заманбап медианын терс зордук-зомбулуктун, агрессивдүүлүктү, эротиканы жана бекер жашоо образын чагылдырган берүүлөрдү жаштардын аудиториясына таркатып, тескери таасирин тийгизүүдө, мындай көрүнүштөрдү көптөгөн социологиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары көрсөтүп турат. Заманбап ЖМКлар кээ бир учурларда коомго жат жүрүм-турумду жайылтуу менен бирге эфирдик маалыматтын мазмунун тандоого жоопкерчиликти жана тандалма мамиле жасабай келет. Маселен, кино, реалити-шоу, шоу-бизнес аркылуу жүрүм-турумдун девианттык формалары жигердүү жайылтылат, мында башкы каармандар өздөрүнүн жаман адаттарын, коомго жат жоруктарын, уятсыз сөздөрүн, инсандар жана муундар аралык мамилелерде эркиндикти, жол берүүчүлүктү сыймыктануу менен көргөзүшөт. Ар кандай социалдык түйүндөр жана он-лайн медиа радикалдык идеяларды пропагандалоонун, экстремисттик жана террористтик уюмдардын катарына тартуунун негизги аянтчаларынын бири болуп калууда. Мындай иш-аракет деструктивдүү диний идеологияны карманган адамдардын кыйла чоң чөйрөсү үчүн да жасалышы мүмкүн. Мындай учурда виртуалдык мейкиндикте жаштардын арасынан чыныгы максаттуу топ түзүлөт, алар мындай деструктивдүү уюмдардын идеяларына суктанышат.

7. Жаштардын арасында позитивдүү социалдык иденттүүлүктүн калыптанышында негизги бир фактор катары диний социалдашуунун өзгөчөлүктөрүн аныктоо болду. Жаштардын диний маданияты, жаш

муундардын арасында социалдык иденттүүлүктүн калыптанышынын эң олуттуу фактору экендигин көрсөтүк. Жаштардын арасында радикалдашуунун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик иш-чаралар, саясат активдүү иштеши керектигигин белгиледик. Жаштардын арасында диний радикалдаштыруунун дагы бир маанилүү себеби – коррупция. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, жаштар коомдун бардык чөйрөлөрүндөгү коррупциянын көрүнүштөрүн ашкере сындашат. Коррупция мамлекеттик бийлик органдарына болгон ишенимди жок кылуу менен аларды радикалдашуу алдында алсыз кылат. Эң коркунучтуусу радикалдуу, экстремисттик уюмдардын негизги убадаларынын бири – саясий системаны кайра куруу жана адамдын социалдык абалын өзгөртүү.

8. Кыргызстан жаштары эмгек миграциясына жакынкы, алыскы өлкөлөргө байма-бай тарап кетүүдө, дүйнөнүн ар бурчунда Кыргыз жаштары эмгек миграциясында. Россияда эмгектенип жүргөн жаш мигранттарынын олуттуу бөлүгү экономиканын көмүскө секторунда иштешет, кээ бир учурларда аларга эмгек маянасы толук төлөнбөй калган учурлар кездешет. Россиядагы азыркы миграциялык кырдаалдын терс аспектиси Кыргызстандан эле эмес Борбордук Азиядан барган иш мигранттарынын квалификациясы төмөндүгүн дайыма белгилешет. Иш миграциясынын терс жактары өтө эле көп, акыркы жылдарда калктын мыкты, атаандаштыкка жөндөмдүү жана демилгелүү бөлүгү Кыргызстандын жаш, билимдүү жаштары чыгып кетип, ошону менен улуттук экономикага салымдар жаш муун тарабынан азайып эле бара жатат. Жаштардын өлкөдөн чыгып кетүүсү Кыргызстандагы демографиялык абалга, үй-бүлө ичиндеги мамилелерге, улуттук каада-салттардын улап, андан ары алып кетүүдө терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

9. Андан кийин биз жаштарга глобалдык демократиянын тийгизген таасирлерин, ааламдашуу процессинин жалпы эле жаштарга тийгизген оң жана терс жактарын илимий анализдеп чыктык. Ааламдашуу чындыгында азыркы жаш инсандын жашоо ишмердүүлүгүн уюштурууга принципалдуу жаңы баалуулуктарды киргизүүдө. Ааламдашуу бир жагынан караганда улуттук маданияттын, каада салттардын, улуттук иденттүүлүктөрдүн жана алардын институттарынын иштөөсүндө карама-каршылыктарды жаратат. Коммуникациялык чөйрөдө ар кандай бытыранды, бири-бирине карама-каршы келген маалыматтардын өтө көп, чар-жайыт болушунун шарттарында бейформал институттар басымдуулук кылууда, бул иштеп жаткан социалдык институттардын туруктуу инсандык идентификацияны камсыз кылуу жөндөмдүүлүгүнө шек туудурат. Жаштар социалдык-маданий туруксуздуктун, жана социалдык-маданий мейкиндиктеги өзгөрүүлөрдүн өткөөлдүгүнүн кырдаалына жаңы иденттүүлүктөрдү издөө аркылуу ыңгайлашууга аргасыз болот. Ааламдашуу, виртуалдаштыруу жана фрагментация процесстери социалдык эс тутумдун бузулушун шарттоодо.

10. Кийинки маселе Кыргызстандагы жаштар менен иш алып барууда мыйзамдык-укуктук негиздерин изилдөө болуп саналат. Мамлекеттик деңгээлде жаштар саясаты маселелери боюнча мыйзамдардын жана ченемдик укуктук актылардын абалын карап чыгуу менен, төмөнкүдөй тыянактарды

чыгарууга болот. Кыргыз Республикасында жаштардын укуктарын жөнгө салуучу мыйзамдык - укуктук ченемдер, ар кандай денгээлдеги жана ар кандай тематикадагы ченемдик укуктук актыларда камтылган, бирок азырынча бирдиктүү концептуалдык негизге ээ эмес. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары – жаштар менен иштөө боюнча тиешелүү программаларды жана иш-чараларды ишке ашыруу боюнча ыйгарым укуктарды күчөтүү менен бирге айыл жаштары үчүн программаларды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүктөрдү алышы керек. Ошондуктан мындан ары дагы мыйзамдык – укуктук документтерди калыптандыруу, дүйнөлүк стандарттарга теңөө учурдун талабы болуп санлат.

11. Кийинки маселе - бул мамлекеттик жаштар саясатынын ордун аныктоо. Жаштарды коомдук практикага тартуу жана аларды өзүн-өзү өнүктүрүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө маалымдоо, жаштардын илимий, чыгармачылык жана ишкердик ишмердүүлүгүнө колдоо көрсөтүү. Бул маселени чечүү төмөнкү жолдор менен ишке ашат: коомдогу жаштардын турмушундагы маселелердин (ден - соолук, спорт, билим берүү, турак-жай, эс алуу, жумуш, карьера, коомдук турмуш, үй-бүлө, эл аралык мамилелер, жаштардын турмушу) бардык багыттар боюнча маалыматтык системаларды иштеп чыгуу. Жаштардын региондор (чөлкөмдөр) аралык жана эл аралык өз ара аракеттенүүсүн, кызматташуусун колдоо (тематикалык чогулуштар, форумдар, лагерлер жана фестивалдар, илимий-практикалык жана бизнес конференциялар, дискуссиялык клубдар, жаштар алмашуу), кыргыздын жана дүйнөнүн баалуулуктарынын өз ара алакасына багытталган эл аралык маалыматтык жаштар долбоорлоруна катышуу маданият иштерин өнүктүрүү бүгүнкү күндүн талабы.

12. Жаштардын саясий, укуктук маданияты, саясий социалдашуу, жалпы эле жаштардын саясий иденттүүлүгү - бул жаш адамдын инсандык өздөштүрүлгөн демократиялык нормалардын, баалуулуктардын, мамилелердин жыйындысы жана коомдун жашоо-турмушуна активдүү катышууну шарттайт. Жаштардын саясий социалдашуусу негизинен саясий көз караштарды жана ишенимдерди калыптандыруу менен гана чектелбестен, сөзсүз түрдө жаш адамдын саясий реалдуулукту курууга катышуусунун жана саясий, социалдык, экономикалык, маданий жана саясий чөйрөдө тикелей ишмердүүлүктүн мүмкүнчүлүгүн болжолдойт. Ошентип, жаштардын саясий социалдашуусунун туу чокусу - бул жаш адамдын мамлекеттин саясий турмушуна активдүү жана туруктуу катышуусу.

13. Кыргызстанда жаштарынын бакубаттуулук жана өнүгүү индекси жаштардын социалдык активдүүлүгүнүн, мамлекеттик жаштар саясатынын негизин түзөт. Жаш муундун бакубаттуулугу жарандык коомдун институттары, коомдук бирикмелер жана жаштар уюмдары менен активдүү өз ара аракеттенүүнүн негизинде жүзөгө ашырылуучу, өлкөнү инновациялык өнүктүрүүнүн зарыл социалдык шарттарын түзүүнү караган мамлекеттин өз алдынча иш багыты катары белгиледик. Жаштарды коомдук турмушка тартуу жана өзүн-өзү өнүктүрүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө

маалымдоо, жаштардын илимий, чыгармачылык жана ишкердик активдүүлүгүн колдоону камсыз кылуу бүгүнкү күндүн талабы.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Жаштардын коомго активдүү аралаштырууда, эң биринчи кезекте жаш муундар менен иштөө боюнча укуктук мыйзамдык актларды андан ары калыптандыруу, мамлекеттик органдар менен жаш жарандардын ортосундагы кызматташуунун принциптерин жана механизмдерин консолидациялоочу туруктуу укуктук базаны түзүү.

2. Жаштар саясатынын салттуу багыттарын активдештирүү жана колдоо үчүн жаштар саясатын каржылоону көбөйтүү, жаштардын коомдук демилгелерин колдоо зарылчылыгы, жаштардын интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк берүүчү мамлекеттик жана эл аралык ири жаштар долбоорлорунун айланасына ресурстарды топтоо.

3. Жаштардын санариптик сабаттуулугун жогорулатуу, санариптик дүйнөгө ар кандай жаштарды тартуунун жаңы формаларын жана жолдорун түзүү жана андагы коопсуз жүрүм-турумду үйрөтүү, жаштардын санариптик сабаттуулугун жогорулатуу боюнча алдыңкы дүйнөлүк тажрыйбаны активдүү пайдалануу жана системалаштыруу.

4. Жалпы жаштардын интеллектуалдык жана чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү, жаштардын өзүн-өзү ишке ашыруу жана потенциалын ачуу үчүн шарттарды түзүү. Студенттик бирикмелердин лидерлеринин жана жетекчилеринин позитивдүү социалдык жана кесиптик имиджин калыптандыруу, студенттер арасында улуттар аралык жана маданияттар аралык диалогду бекемдөө, жарандык коомду өнүктүрүү, жаштар кыймылын өнүктүрүү боюнча мамлекет тарабынан шарт түзүү.

5. Билим бул - жаш муундун ийгилигинин негизги фактору. Формалдуу билим берүүдөн тышкары формалдуу эмес билим берүүнү, анын ичинде кесиптик өнүгүү программаларын, ишкердикти жана долбоорлорду башкаруу көндүмдөрүн окутууну өнүктүрүү.

6. Бүгүнкү күндүн талабы катары практикалык статистикалык эсепке алуу системасын киргизүү зарыл. Ал жаштардын тышкы миграциясынын реалдуу масштабы жөнүндө билүүгө мүмкүндүк берет. Жеке каражаттарынын эсебинен эмгек же билим берүү миграциясына кетип жаткан жаштар миграциялык каттоо системасы тарабынан түздөн-түз эсепке алынбайт. Мамлекетибизде чет мамлекеттерде окуп жаткан жаштардын кайсы жакта экендиги, кайсы адистикте окуп жаткандыгы жана алган академиялык жана илимий даражалары боюнча так маалымат жок. Мындай статистика билим алып жүргөн мигранттар менен байланышта болуу үчүн гана эмес, алган билимдеринин жана көндүмдөрүнүн тармактары жөнүндө өлкөгө кайтып келгенде канчалык пайдалуу болорун теренирээк түшүнүү үчүн керек.

7. Жаштардын коомдук бирикмелеринин конкреттүү долбоорлорун, программаларын максаттуу каржылоого өтүү; жаштардын психофизикалык,

билим берүү, социалдык-экономикалык, коомдук-саясий жана маданий-руханий потенциалын жогорулатуу чөйрөсүндө социалдык долбоорлорду мамлекеттик колдоонун артыкчылыктуу багыттары катары бөлүп көрсөтүү.

8. Жаш үй-бүлөнү колдоо, эки же андан көп балалуу үй-бүлөгө багыт берүү жана жаштардын репродуктивдүү жүрүм-турумун материалдык, адеп-ахлактык жактан стимулдаштыруу. Мамлекеттик демографиялык саясаттын басымы жаштардын сергек жашоо мүнөзүн калыптандырууга багытталышы керек.

9. Жаңы иш баштаган жаш ишкерлер үчүн аймактык жаштар бизнес-инкубаторлорун жана консультативдик борборлорун түзүү жолу менен, экономикалык өз алдынчалыкты жайылтуу, жаштар ишкердигин өнүктүрүү жана эмгек рыногунда жаштардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу.

10. Кыргызстандык, кыргыз улутундагы чет өлкөлөрдө орто билим алып жаткан мектеп жашындагы жаштарды, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдөгү мекендештердин балдарын ар кандай конференция, олимпиадаларга чакыруу, мекенге тартуу, аларды келечекте Кыргызстанга пайдалуу иштерге аралашыруу саясатын иштеп чыгуу. Чет өлкөлөрдө окуп билим алып жаткан жаштардын арасында кыргыз тилинин беделин бекемдөө, чет өлкөлөрдө жашаган кыргыз жаштарынын жана мекендештеринин кыргыз тилин үйрөнүүгө болгон кызыгуусун жогорулатуу.

11. Жаштардын арасында (волонтердук) ыктыярдуулук иштерин жайылтуу идеяларын колдоо жана жайылтуу ошондой эле практикалык ишке ашыруу иштерин жөндөө.

12. Жаштардын арасында сергек жана активдүү жашоо образын пропагандалоо, жаштарды коомдук иштерге тартуу аркылуу жаштар чөйрөсүндө экстремисттик көз караштардын таралышына каршы туруу, жаштардын арасындагы спорттук клубдарынын жана бирикмелеринин ишин колдоо, алыскы райондордо, айылдарда коомдук жана спорттук-массалык иштерди уюштуруучулардын иштерине шарт түзүү.

13. Жаштарды маданий, адеп-ахлактык жана жарандык-мекенчилдик жактан тарбиялоого көмөктөшүү, Кыргызстандагы жаштар үчүн мамлекеттик жаштар саясатын ишке активдүү ашырууга катышкан жаштардын жана коомдук бирикмелеринин, окуу жайларынын жана башка уюмдардын мыкты социалдык маанилүү демилгелерин жана жетишкендиктерин аныктоо жана колдоо.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Жунушова, С. О.** Тенденции развития национального самосознания кыргызской молодежи в условиях глобализации [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2011. - Юбилейный выпуск С.139-143. <http://lib.knu.kg/ru/vestnik-knu-2011>
2. **Жунушова, С. О.** Молодежь Кыргызстана в современном мире: проблемы социокультурной идентификации. [Текст] / С.О. Жунушова // Наука и новые технологии. - Бишкек, 2012. - С.181-185. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26299779> - Загл. с экрана
3. **Жунушова, С. О.** Социальная идентичность как объект социологического анализа [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2012. – Вып. 2. - С.70-83. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://lib.knu.kg/files/2012/Vestnik2.pdf> - Загл. с экрана.
4. **Жунушова, С.О.** Влияния поликультурного образования на идентичность городской молодежи Кыргызстана [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. - Бишкек, 2012. - Вып. 2. - С.83—87. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://lib.knu.kg/files/2012/Vestnik2.pdf> - Загл. с экрана
5. **Жунушова, С.О.** Религиозная идентичность молодежи Кыргызстана в условиях глобализации [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2013. – Вып.1. - С.139-143. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://lib.knu.kg/files/2013/vestnik_1_2013.pdf - Загл. с экрана
6. **Жунушова, С.О.** Особенности воздействия средств массовой информации на трансформации социальной идентичности студенческой молодежи Кыргызстана в современных условиях [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник БГУ им. К.Карасаева. - Бишкек, 2013. - С.38-40. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44881874>- Загл. с экрана
7. **Жунушова, С.О.** Компетентностный подход в контексте Болонского процесса как позитивный фактор социализации студенческой молодежи [Текст] / С.О. Жунушова // Ученые записки: серия гуманитарные науки. - Худжанд, 2013, 2(35). - С.232-244. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=20192037> - Загл. с экрана
8. **Жунушова, С.О.** Специфика политической идентификации молодежи Кыргызстана в контексте глобализации и мультикультурализма [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник АУПКР. – Вып. №18. - Бишкек, 2013. - С.78-

84. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа <https://elibrary.ru/item.asp?id=25993231> - Загл. с экрана
9. **Жунушова, С. О.** Проблемы социальной идентичности молодежи Кыргызстана в условиях глобализации [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. - Бишкек, 2014. – Вып. 1. - С.118-123. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUZHUNUSHOVAS.O.2014-1.pdf> - Загл. с экрана
10. **Жунушова, С. О.** Методология изучения социальной идентичности как объекта социологического анализа [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. - Бишкек, 2014 – Вып.№2. - С.107-114. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUZHUNUSHOVAS.O.2014-2.pdf> - Загл. с экрана
11. **Жунушова, С. О., Казак к. Н.** Молодежные движения в современном Кыргызстане: процесс формирования элиты [Текст] / С.О. Жунушова, Н. Казак к. // Монография: Издательство КНУ им. Ж. Баласагына. - Бишкек, 2015. - 13 п.л. - 207 с.
12. **Жунушова, С.О.** Современные молодежные движения как фактор в формировании патриотической идентичности молодежи [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2015. - С.80-82. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=23671994> - Загл. с экрана
13. **Жунушова, С.О.** Роль современного университетского образования в процессе формирования религиозной культуры молодежи [Текст] / С.О. Жунушова // Alato academic studies. – Бишкек, 2017. - №1. - С 147-152. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28314592> - Загл. с экрана
14. **Жунушова, С.О.** Место и роль национальных элит Кыргызстана в обеспечении религиозной безопасности в современных условиях [Текст] / С.О. Жунушова // Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. - Таджикистан и современный мир. - № 2 (61). - Душанбе, 2018. - С. 58-69. <https://elibrary.ru/item.asp?id=39214745>- Загл. с экрана
15. **Жунушова, С. О.** Основные факторы, влияющие на нестабильную религиозную ситуацию в Кыргызстане в современных условиях [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник БГУ. - №2 (44). - Бишкек, 2018. - С.109 -113. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35111001> - Загл. с экрана
16. **Жунушова, С. О.** Обеспечение религиозной безопасности молодежи Кыргызстана в современных условиях [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. - Бишкек, 2018. - №2 (94). – 106-110.

- [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35246509>
17. **Жунушова, С.О., Казак к. Н.** Роль элиты Центральной Азии в обеспечении стабильности и безопасности в Центральной Азии в религиозной сфере (результаты экспертного опроса). [Текст] / С.О. Жунушова, Н. Казак к. // Вопросы политологии. - Москва, 2018. - 11(39), 2018, с.906-915. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36508097>- Загл. с экрана
 18. **Жунушова, С. О., Эдилбек к. М.** Дин азыркы коомдогу озгочо институт катары.[Текст] / С.О. Жунушова, М.Эдилбек к. // Alatoo academic studies. - Бишкек, 2019. - №1. - С 143-150.- [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38525280> - Загл. с экрана
 19. **Эдилова, М. М., Жунушова, С.О.** Кыргызстандагы коопсуздукту сактоодо ислам динин туткан жаштардын ролу. [Текст] / М.М. Эдилова, С.О. Жунушова // Alatoo academic studies. – Бишкек, 2019.- №1. - С 150-158. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38525281>- Загл. с экрана
 20. **Жунушова, С. О.** Распространение радикального ислама в среде молодежи как угроза национальной безопасности Кыргызстана. [Текст] / С.О. Жунушова // В сборнике материалов докладов 6 всероссийского социологического конгресса «Социология и общество: традиции и инновации в социальном развитии регионов». - 2020г. – С.915-924. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44326213> - Загл. с экрана
 21. **Жунушова, С. О.** Религиозная культура молодежи Кыргызстана как фактор обеспечения национальной безопасности [Текст] / С.О. Жунушова // Alatoo academic studies. - Бишкек, 2020. - №3. - С.298. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44451190> - Загл. с экрана
 22. **Настасюк, Н.П., Жунушова С.О.** Социально-экономические ресурсы и обеспечение демографической безопасности в странах Центральной Азии[Текст] / Н.П. Настасюк, С.О. Жунушова // Психолого-педагогические безопасности человека и общества. - Санкт-Петербург, 2021. - 5(51). - С.42-48. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45799336> - Загл. с экрана
 23. **Жунушова, С.О.** Кыргызстанда ислам дининин саясатташуусу улуттук коопсуздукка коркунуч туудурган фактор катары [Текст] / С.О. Жунушова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. - Бишкек. - 2021. - №1 (105). – 157-163. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46485099> -Загл. с экрана
 24. **Жунушова, С.О.** Женщины Кыргызстана в науке: историко-социологические аспекты [Текст] / С.О. Жунушова // Alatoo academic

studies. – Бишкек, 2022. - №2. - С.273. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49469564> Загл. с экрана

25. **Osmonova D., Zhunushova S., Kostuk Sh., Bekboeva A., Alykulova G. A.** Sociological study of the religious identity of young people in Central Asia and Europe (following the example of Kyrgyz Republic and the Republic of Poland) [Text] / D.Osmonova, S. Zhunushova, Sh.Kostuk, A.Bekboeva, G. A. Alykulova // Pharos Journal of Theology. - ISSN 2414-3324. - Volume, 105. - Themed Issue 3 - (2024). – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/381072351_A_Sociological_study_of_the_religious_identity_of_young_people_in_Central_Asia_and_Europe_following_the_example_of_Kyrgyz_Republic_and_the_Republic_of_Poland - Загл. с экрана
26. **Жунушова, С.О., Мадалиев, М.М.** Жаштардын билим алуу миграциясы жана коопсуздук көйгөйлөрү [Текст] / С.О. Жунушова, М.М. Мадалиев // Известия вузов. - Бишкек, 2014. - №1. - С.267-270. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=69230755>- Загл. с экрана
27. **Жунушова, С.О., Мадалиев, М.М.** Эмгек миграциясынын жаштарга тийгизген социалдык таасирлери [Текст] / С.О. Жунушова, М.М. Мадалиев.// Известия вузов. - Бишкек, 2014. №1. - С.270-274. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=69230756>- Загл. с экрана
28. **Жунушова, С.О.** Массалык маалымат каражаттары жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында негизи фактор катары [Текст] / С.О. Жунушова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2014. - №3. - С.331-334. <https://elibrary.ru/item.asp?id=75097252>- Загл. с экрана

Жунушова Сайкал Орозовнанын “Кыргызстан жаштарынын социалдык иденттүүлүгү: абалы жана келечеги” деген темада 22.00.04 – социалдык түзүлүш, социалдык институттар жана процесстер адистиги боюнча социология илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: жаштар, жаштар кыймылы, жаштар саясаты, иденттүүлүк, идентификация, социалдык иденттүүлүк, ааламдашуу, трансформация, модернизация, институционалдык өзгөрүүлөр, баалуулук багыттары, үй-бүлө, дин, миграция.

Изилдөө объектиси. Жаштар өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары, учурда өзүнүн социалдык иденттүүлүгүнүн калыптанышында социалдык тескөө катары.

Изилдөө предмети. Коомдук мамилелерди кайра куруунун шарттарында жаштардын социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү.

Изилдөөнүн максаты. Заманбап коомдогу социомаданий өзгөрүүлөрдү илимий изилдөөнүн негизинде жаштардын рационалдуу, максатка ылайыктуу социалдык иденттүүлүгүн калыптандыруу боюнча социологиялык моделди иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методологиялык негизи. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө тарыхый-логикалык, системдик анализ, структуралык-функционалдык анализ, ченемдик-баалуулук мамиле, конфликтологиялык, муундук, субмаданияттык, рискологиялык, феноменологиялык, тобокелдик, салыштырма талдоо ж.б. методдору колдонулду.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы. Диссертация ааламдашуу шартында жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн калыптануу өзгөчөлүгүнө комплекстүү социологиялык анализ жасаган биринчи эмгек болуп саналат. Жаштардын социалдык иденттүүлүгүнүн автордук аныктамасы берилди жана анын болжолдуу потенциалы азыркы шарттарда жаштардын өнүгүүсүнүн абалын жана тенденцияларын талдоо үчүн заманбап социологиялык негизги идеялардын бири катары аныкталган.

Колдонуу чөйрөсү. Изилдөөнүн жыйынтыктары жаштарды социалдык жактан колдоо программаларын, долбоорлорун иштеп чыгуу максатында колдонулушу мүмкүн. Диссертациянын материалдары: “Жаштар социологиясы”, “Үй-бүлө социологиясы”, “Дин социологиясы”, “Саясий социология”, “ЖМК социологиясы”, “Коопсуздук социологиясы” боюнча атайын курстарды даярдоодо окуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации **Жунушовой Сайкал Орозовны** на тему **“Социальная идентичность молодежи Кыргызстана: состояние и перспективы”** на соискание ученой степени доктора социологических наук по специальности **22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы**

Ключевые слова: молодежь, молодежное движение, молодежная политика, идентичность, идентификация, социальная идентичность, глобализация, трансформация, модернизация, институциональные изменения, ценностные ориентации, семья, религия, миграция.

Объект исследования. Молодежь как социально-демографическая группа, формирующая свою социальную идентичность как социальный регулятор.

Предмет исследования. Особенности формирования социальной идентичности молодежи в условиях трансформации общественных отношений.

Цель исследования. На основе научного анализа разработка рациональной, адекватной социологической модели формирования социальной идентичности молодежи.

Методы исследования. В качестве методологической базы при выработке исследовательской концепции были использованы такие принципы и методы познания как: историко-логического, системного анализа, структурно-функционального анализа, нормативно-ценностного подхода, конфликтологического, поколенческого, субкультурного феноменологического, рискологического подходов, сравнительного анализа.

Полученные результаты и их новизна. В диссертации впервые осуществлен комплексный социологический анализ специфики формирования социальной идентичности молодежи Кыргызстана в условиях глобализации и модернизации общественных отношений. Представлено авторское определение социальной идентичности молодежи и определен ее приблизительный потенциал как одного из основных современных социологических идей для анализа состояния и тенденций развития молодежи в современных условиях.

Область применения. Результаты исследования могут быть использованы для разработки программ, проектов социальной поддержки молодежи. Материалы диссертации могут быть использованы в учебном процессе при подготовке спецкурсов: по “Социологии молодежи”, “Социологии семьи”, “Социологии религии”, “Политической социологии”, “Социологии СМИ”, “Социологии безопасности”, “Организация социальной работы в среде молодежи”.

SUMMARY

dissertation by Zhunushova Saikal Orozovna “Social identity of the youth of Kyrgyzstan: state and prospects” for the degree of Doctor of Sociological Sciences in specialty 22.00.04 - Social Structure, Social Institutions and processes

Keywords: youth, youth movement, youth policy, identity, identification, social identity, globalization, transformation, modernization, institutional changes, value orientations, family, religion, migration.

The object of the study. Youth as a socio-demographic group that forms its social identity as a social regulator.

The subject of the study. The peculiarities of the formation of the social identity of youth in the context of the transformation of social relations.

The purpose of the study. Based on scientific analysis, the development of a rational, adequate sociological model for the formation of youth social identity.

Research methods. The following principles and methods of cognition were used as a methodological basis for developing the research concept: historical-logical, system analysis, structural-functional analysis, normative-value approach, conflictological, generational, subcultural phenomenological, riskological approaches, comparative analysis.

The results obtained and their novelty. The dissertation for the first time carried out a comprehensive sociological analysis of the specifics of the formation of social identity of young people in Kyrgyzstan in the context of globalization and modernization of social relations. The author’s definition of social identity of young people is presented and its approximate potential as one of the main modern sociological ideas for analyzing the state and trends in the development of young people in modern conditions is determined.

The results of the study can be used to develop programs, projects for social support of young people. The dissertation materials can be used in the educational process in the preparation of special courses: “Sociology of youth”, “Sociology of the family”, “Sociology of religion”, “Political sociology”, “Sociology of the media”, “Sociology of security”, “Organization of social work among the young people”.